

Maija Rauhamaa

Koko kirjasto yhdessä laitteessa

E-aineistot kirjastoissa

Opinnäytetyö
Kevät 2013
Kulttuurialan yksikkö
Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Kulttuurialan yksikkö

Koulutusohjelma: Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

Tekijä: Rauhamaa, Maija

Työn nimi: Koko kirjasto yhdessä laitteessa: e-aineistot kirjastossa

Ohjaaja: Haasio, Ari

Vuosi: 2013

Sivumäärä: 58

Liitteiden lukumäärä: 1

Opinnäytetyön avulla halusin selvittää e-aineistojen tämänhetkistä tilannetta kirjastoissa. Tutkimuksen kohteena olivat Suomen yleiset kirjastot. Halusin tutkia, millaiselta e-aineistojen tulevaisuus kirjastossa vaikuttaa ja näyttää. Kirjastot saivat kertoa uhkakuvista, mahdollisuuksista ja mielipiteistään e-kirjoihin ja lukulaitteisiin liittyen. Halusin myös kuulla kirjastojen perusteluja sille, miksei monissa kirjastoissa ole vielä hankittu e-aineistoa.

Suoritin tutkimuksen lähettämällä Webropol- kyselylomakkeen sähköpostilla 336 suomalaiselle yleiselle kirjastolle. Kysely oli auki 13 päivää, ja vastauksia tuli yhteensä 118 kappaletta. Kyselylomakkeessa oli avoimia kysymyksiä sekä monivalintakysymyksiä. Kyselyn vastauksia avasin kvantitatiivisella menetelmällä.

Kyselylomakkeesta saatujen vastauksien perusteella e-aineistojen tulevaisuuteen kirjastoissa liittyy vielä mietittäviä asioita. Tarjonta on suppeaa varsinkin suomalaisen kaunokirjallisuuden osalta, eivätkä kustantajat tarjoa mielellään kirjastoihin e-kirjojaan. E-aineistoihin kirjastoissa suhtauduttiin vielä odottavasti, kunnes hankinta helpottuu ja hinnat laskevat. E-aineistot helpottaisivat kirjastojen työtaakkaa tulevaisuudessa, esimerkiksi poistojen, tarjonnan ja myöhästymismaksujen suhteen.

Avainsanat: e-kirja, kirjasto, lukulaite

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Culture and Design

Degree programme: Library and Information Services

Author/s: Rauhamaa, Maija

Title of thesis: The Entire Library in One Device: Electronic Material in the Library

Supervisor: Haasio, Ari

Year: 2013

Number of pages: 58

Number of appendices: 1

The aim of my thesis is to find out the current situation of e-material in libraries. The focus of my research was on the public libraries of Finland. I aimed to investigate what the future of e-material seems like. Libraries were allowed to raise their fears, opportunities and opinions regarding e-books and e-readers. I also wanted to find out the reasons why many libraries have not acquired e-material in their collection.

The research was conducted by sending Webropol-questionnaires via e-mail to 336 Finnish public libraries. The questionnaire was available for 13 days and received 118 answers in total. The questionnaire contained both open- and multiple-choice questions. The open questions were analysed by using quantitative methods.

The results show that there are still many questions around the future of e-material that need to be considered. The supply is limited, especially with Finnish fiction and the publishers are hesitant to supply the libraries with their e-books. The libraries were still expectant about the drop in prizes and increased availability of e-materials. E-materials would decrease the libraries burdens in, for example, removals, supply, and book overdue.

Keywords: e-books, library, e-reader

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
Kuvio- ja taulukkuuettelo.....	6
Käytetyt termit ja lyhenteet.....	7
1 JOHDANTO.....	8
1.1 Tutkimuksen tausta/tavoite.....	8
1.2 Tutkimusmenetelmä.....	8
2 E-KIRJAT JA LUKULAITTEET.....	11
2.1 E-kirjojen ja lukulaitteiden taustaa.....	11
2.2 E-kirjojen haasteet ja ongelmat.....	12
2.3 E-kirjojen mahdollisuudet ja kirjastot.....	14
2.4 E-aineiston kehittäminen Suomessa.....	16
3 TEKIJÄNOIKEUS.....	18
3.1 Tekijänoikeuksien perusteet.....	18
3.2 Tekijänoikeuksien historia.....	18
3.3 E-kirjojen tekijänoikeudet.....	20
4 TUTKIMUSTULOKSET.....	23
4.1 Taustatiedot.....	23
4.2 E-kirjojen ja lukulaitteiden saatavuus.....	24
4.3 E-aineiston hankinnan vaikeudet.....	31
4.4 Asiakkaiden kiinnostus.....	34
4.5 E-aineistojen tulevaisuus kirjastoissa.....	35
4.6 E-kirjojen ja lukulaitteiden käyttökokemus.....	41
4.7 E-aineistojen mahdollisuudet.....	43
4.8 E-aineistojen haasteet.....	44
5 YHTEENVETO.....	46
6 POHDINTA.....	49
LÄHTEET.....	50

LIITTEET.....53

Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1 Vastaajien ikä.....	23
Kuvio 2 Vastaajien sukupuoli	24
Kuvio 3. Löytyykö kirjastostanne lukulaitteita?	25
Kuvio 4. Löytyykö kirjastostanne e-kirjoja?	26
Kuvio 5. Syyt hankkia kirjastoon e-kirjoja/lukulaitteita	28
Kuvio 6 E-aineistoihin hankittu henkilökunta	30
Kuvio 7. Lainaajien pääsääntöinen ikäryhmä.....	31
Kuvio 8. E-kirjojen kysyntä	35
Kuvio 9. Lukulaitteiden kysyntä	35
Kuvio 10. E-kirjojen tulevaisuus	36
Kuvio 11. Syrjäyttävätkö e-kirjat painetut kirjat?.....	38
Kuvio 12. E-aineistojen käyttökokemus	41
Taulukko 1. Kirjastojen koko	24
Taulukko 2. Minkä kokoisista kirjastoista löytyy e-kirjoja?.....	27
Taulukko 3 Minkälaista e-aineistoa teillä on saatavilla?	29

Käytetyt termit ja lyhenteet

DRM	Lyhenne sanoista Digital Rights Management, joka tarkoittaa suomeksi käyttöoikeuksien hallintaa. Sisältää digitaalisen median kopiosuojauksen lisäksi median täydellisen hallinnan, jakelusta käyttäjän oikeuksiin asti.
E-kirja	Digitaalisessa muodossa oleva teksti, joka voidaan lukea siihen tarkoitettulta e-lukulaitteelta, e-kirjojen lukuohjelmilta tai tietokoneelta. Voidaan puhua myös sähkökirjoista tai digitaalisesta kirjasta.
Lukulaite	E-kirjan lukemiseen tarvittava laite, jolla yleensä tarkoitetaan esimerkiksi Amazon Kindleä tai Sony Readeria. Lukulaitteena voi toimia myös tietokone, älypuhelin tai tablet-tietokone.
Tablet-tietokone	Käytetään myös nimeä taulutietokone tai sormitietokone. Kosketusnäytöllinen, kannettava tietokone, jota voidaan käyttää myös e-kirjojen lukemiseen. Applen iPad on yksi tunnetuimmista tableteista.

1 JOHDANTO

E-kirjan läpimurto on koittamassa, vaikka sen menestys Suomessa ei ole vielä taattu. Tablettitietokoneiden määrä on kuitenkin kaksinkertaistunut vuodessa, ja parissa vuodessa e-kirjojen määrä on kasvanut räjähdysmäisesti (Kallio, 2012). Lukijat eivät ole vielä hylänneet painettuja kirjoja, ja tuskin lähitulevaisuudessaakaan näin tapahtuu. Painettuja kirjoja onkin vaikea laittaa samalle viivalle uusien viestimien kanssa. E-kirjojen tekijänoikeudet puhuttavat, ja kirjastoissa kirosanana tuntuvat olevan e-kirjojen sopimusneuvottelut. Kaikesta huolimatta e-kirjojen käyttö yleistyy koko ajan, sillä niitä on tällä hetkellä enemmän saatavilla kuin pari vuotta taaksepäin. Suomen yleisissä kirjastoissa e-aineistojen käyttö, hankinta ja lainaus ovat vielä uusia asioita, mutta aineistot lisääntyvät pikkuhiljaa.

1.1 Tutkimuksen tausta/tavoite

Koska e-kirjat ja lukulaitteet ovat uusi asia ihmisten keskuudessa, halusin tutkia opinnäytetyössäni e-kirjojen ja lukulaitteiden saatavuutta kirjastoissa, ja sitä minkälaisia odotuksia kirjastoilla on tulevaisuudessa e-kirjoista ja lukulaitteista. Tutkimuksessani selvitin myös, minkälaisia ongelmia ja haasteita e-aineistojen hankinnassa kirjastoihin on. Opinnäytetyössäni käsittelen myös paljon puhuttuja e-kirjojen tekijänoikeuksia ja sopimusneuvotteluja sekä e-kirjojen huonoja ja hyviä puolia.

Tavoitteena oli saada mahdollisimman laaja otos Suomen yleisten kirjastojen henkilökunnan mielipiteistä e-aineistosta kirjastoissa. Kyselyn vastauksista selvisi melko hyvin, minkälaisia haasteita ja ongelmia e-aineistojen käyttöönotossa kirjastoissa on kohdattu. Mielenkiintoista oli myös tietää, minkälaisia perusteluja käytetään sille, miksi e-aineistoja ei kirjastoon ole hankittu.

1.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksessani käytin pääasiassa kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, mutta työni luonteen takia, sekä kyselylomakkeen avoimien kysymysten suuren määrän

takia käytin myös joitain kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän keinoja. Halusin selvittää ilmiöiden ja päätösten syitä, joiden selvittämiseen sopii kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä. Aineiston keruuta en voinut tehdä täysin käyttämällä kvalitatiivisia menetelmiä, sillä halusin kerätä aineiston kyselylomakkeen avulla, enkä esimerkiksi haastattelemalla.

Kvantitatiivista tutkimusta voidaan nimittää myös tilastolliseksi tutkimukseksi, jonka avulla selvitetään yleensä lukumääriin tai prosenttiosuuksiin perustuvia kysymyksiä. (Heikkilä 2004, 16). Sen avulla voidaan myös tutkia eri asioiden riippuvuuksia tai tutkittavassa ilmiössä tapahtuneita muutoksia. Aineiston keruu tapahtuu yleensä itse kerätyn aineiston ja standardoitujen tutkimuslomakkeiden avulla. Tuloksia voidaan havainnollistaa taulukoin ja kuvioin.

Kvalitatiivisen tutkimuksen lähtökohtana pidetään todellisen elämän kuvaamista. (Hirsjärvi, Remes, Sajavaara 1997, 157). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkimaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, ja siinä on pyrkimyksenä ”pikemmin löytää tai paljastaa tosiasioita kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä”. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tiedon keruun menetelmänä suositaan ihmistä (Hirsjärvi ym. 1997, 160). Aineiston hankinnassa käytetään laadullisia metodeja sekä valitaan kohdejoukko tarkoituksenmukaisesti eikä satunnaisotoksella. Tutkimuksessa myös käsitellään tapauksia ainutlaatuisesti.

Teoriaosuudessa kerron e-kirjoista ja lukulaitteista yleisesti, ja esittelen niiden historiaa. Listaan niiden hyviä sekä heikkoja puolia. Kirjoitan e-kirjojen ja lukulaitteiden ongelmista ja uhista, sekä myös mahdollisuuksista yleisesti ja kirjastokäytössä. Tekijänoikeudet ovat näkyvä ongelma kirjastojen e-kirjalanseerauksessa, ja käsitellenkin tekijänoikeusasiaa teoriaosassa.

Aineistonkeruumenetelmänä tutkimuksessa toimi kysely, jossa oli sekä avoimia, suljettuja että sekamuotoisia kysymyksiä. Kyselytutkimuksen etuina pidetään sitä, että sen avulla voidaan kerätä laaja tutkimusaineisto (Hirsjärvi ym. 1997, 190). Kyselymenetelmä on tehokas, ja se säästää samalla tutkijan aikaa ja vaivaa. Aineisto on myös helppo käsitellä nopeasti ja analysoida tietokoneen avulla. Tutkijan ei myöskään tarvitse itse kehittää uusia aineiston analyysitapoja

Haittoina kyselytutkimuksessa Hirsjärven ym. (1997, 190) mukaan on aineiston pinnallisuus sekä tutkimuksen vaatimattomuus. Vastaajien mahdollista vakavaa suhtautumista tutkimukseen sekä sitä, kuinka selvillä he ovat aiheesta, josta on esitetty kysymyksiä, on vaikea havaita. Vastausvaihtoehdot saattavat olla myös vaikeaselkoisia vastaajien mielestä, ja joissakin tapauksissa kato eli vastaamattomuus nousee suureksi.

Päädyin sähköpostilla lähetettävään kyselylomakkeeseen sen nopeuden ja laajan otoksen perusteella. Vaihtoehtona olisi ollut myös haastatella muutamaa kirjastojen e-aineistoista vastaavaa henkilöä, mutta luulen että kyselylomakkeella sai avoimien kysymysten takia monta kattavaa vastausta.

Tein kyselylomakkeen Webropol 2.0-kyselysovelluksella, ja lähetin kyselyn sähköpostilla eteenpäin mahdollisimman monelle suomalaiselle yleiselle kirjastolle. Kirjastojen yhteismäärä oli lopulta 336. Otantaan otin mukaan ainoastaan Suomen (mukaan lukien Ahvenanmaan) kunnan- ja kaupunginkirjastot, enkä esimerkiksi korkeakoulu- tai yliopistokirjastoja. Vastauksia tuli 118 kappaletta. Vastausprosentti oli noin 35. Kyselyn tavoitteena oli kartoittaa yleisten kirjastojen mielikuvia ja ajatuksia e-kirjoista ja lukulaitteista. Alun kysymykset koskivat esimerkiksi sitä, onko kirjastoissa lukulaitteita ja e-kirjoja, ja jos ei ole, minkä takia niitä ei ole hankittu. Avoimissa kysymyksissä halusin saada selville, minkälaisia vaikeuksia kirjastot ovat kohdanneet hankkiessaan e-aineistoja kirjastoon sekä mietintöjä e-kirjojen ja kirjastojen tulevaisuudesta. Kysely oli auki 31.10.2012 – 13.11.2012.

Tutkimuksessa käsittelen yleisille kirjastoille lähetetyn kyselylomakkeen tuloksia. Pohdin lopussa useimmin kyselyssä esiin tulleita ongelmia ja mahdollisuuksia, ja teen mietintöjä kirjastojen ja e-aineistojen yhteisestä tulevaisuudesta. Pohdin myös yleisesti e-kirjojen ja lukulaitteiden sekä kirja-alan tulevaisuutta.

2 E-KIRJAT JA LUKULAITTEET

2.1 E-kirjojen ja lukulaitteiden taustaa

E-kirja on (Paavonheimo 2006, 55) ”digitaalisessa muodossa oleva teksti, joka ei olennaisesti muutu, vaikka se julkaistaisiin painettuna kirjana”. E-kirjaan voi liittyä myös lisäominaisuuksia, kuten muistiinpanotoiminnot, jotka eivät ole painetussa kirjassa mahdollisia.

E-kirjoilla voidaan tarkoittaa kolmea eri asiaa (Paavonheimo 2006, 55). Yleisimmän käsityksen mukaan e-kirjat ovat niille tarkoitetuilta lukulaitteilta luettavia tekstejä. Toisaalta e-kirjoja ovat myös e-kirjojen lukuohjelmilla, kuten Adobe Readerilla luettavat tekstit. Kaikista laajimman käsityksen mukaan e-kirjoina pidetään kaikkia tietyn pituisia tekstejä, joita voidaan lukea tietokoneen näytöltä. Viimeisen tulkinnan mukaan e-kirjoja olisi ollut siksi käytössä jo vuosikymmeniä.

Paavonheimon mukaan (2006, 59 – 60) lukulaitteita kutsutaan usein myös sähkökirjoiksi. 1960-luvulla kehitetty Dynabook oli yksi e-kirjojen lukulaitteiden edeltäjä. Sen tavoitteena oli kehittää pieni kannettava tietokone, joka olisi yhtä helposti käsiteltävä laite kuin kirja. 1970-luvulla käynnistettyä Gutenberg-projektia voidaan pitää ensimmäisenä yrityksenä välittää e-kirjoja.

E-aineistot pyrkivät olemaan samankaltaisia kuin painetutkin kirjat. Niitä ostetaan kaupasta rahaa vastaan, niissä on sivuja, ne ovat kaikille käyttäjille samanlaisia ja niillä on tekijä sekä julkaisuaikankohta (Ojala 2009, 138). Kirjastoissa niille voitaisiin tehdä poistoja ja hankintoja. Nykyisen muotoisina e-aineistot ovat Ojalan (2009, 139) mielestä tarpeellisia kaikille, joille teksti ja kirjallisuus tarkoittavat ”kahden vasikannahan väliin sidottuja, selluloosapuurosta puristettuja lastuille painettuja kirjaimia”. Eikö e-aineistojen pitäisi tuoda jotain uutta markkinoille, eikä kierrättää vanhaa? E-kirja voisi toisaalta olla myös osa painetun kirjan jatkoa, kuten äänikirjat ja pokkarit.

E-kirjojen läpimurrosta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä lukulaitteiden läpimurtoa (Ekholm & Repo 2010, 109). Se on helpompi tapa käsitellä e-kirjan käyttöä. Tarjolla olevista juuri kirjojen lukemiseen tarkoitetuista lukulaitteista mikään ei ole nous-

sut ylitse muiden. Suosituimpia ovat muun muassa Amazonin Kindle ja Sony Reader. Lukulaitteet yksinään ostettuina ovat tavalliselle kuluttajalle kalliita. Moni ostaakin mieluummin tablet-tietokoneen tai suurinäyttöisen älypuhelimien lukeakseen e-kirjoja.

E-lukulaitteen halutaan olevan kirjan kaltainen. Tärkein ominaisuus Ekholmin & Revon (2010, 110) mukaan on dynaamisuus ja helppous. Heidän mielestään e-lukulaite tukee verkkoutunutta ja nopeaa elämäntyyliä, jossa työmatkalla voi lukea aamulla keskeytyneen sanomalehden lukulaitteelta verkkoversiona ja päivällä selailta uutta tietokirjaa.

Ekholm & Repo (2010, 111) listaavat lukulaitteen etuja ja rajoitteita. Etuina voidaan mainita muistiinpano-ominaisuudet, jotka ovat hyödyllisiä tutkimuksessa ja opiskelussa. Laukussa voi kantaa pientä kirjastoa, ja mukaan voi ottaa myös omia julkaisuja tai pitää tärkeimpiä lähde teoksia aina mukanaan. Lukulaitteen rajoitteiksi he listaavat esimerkiksi sen, että painetut kirjat ovat vielä edullisia ja vaivattomia hankkia. Uusin lukulaiteversio vanhenee pian, ja harvoilla on mielenkiintoa pysyä kehityksessä mukana. Uutuuskirjojen määrä lukulaitteille on vähäinen, ja monia tuskin kiinnostavat tekijänoikeuksista vapaat vanhemmat teokset kauaa.

Siriginidi Subba Rao (Paavonheimo 2006, 67) on listannut e-kirjojen eduksi luokittelemia asioita. Yksi tärkeä on ympäristöystävällisyys. Puutteissa hän on maininnut muun muassa tuntuman, joka on erilainen kuin painetussa kirjassa.

2.2 E-kirjojen haasteet ja ongelmat

E-kirja menestyy Suomessa heikosti. Myynti on alle prosentin luokkaa (Kallio 2012). Kirjakauppaliiton toimitusjohtaja Katriina Jaakkolan mukaan painettu kirja on tärkeä myös esineenä, ja sitä kaivataan työpäivän ja kannettavan tietokoneen jälkeen. Hän arvelee e-kirjojen myynnin kasvavan, ja vuonna 2020 se voisi olla 15 prosentin luokkaa kokonaisymyynnistä.

Vuonna 2010 e-kirjoja ei vielä ollut, mutta vuonna 2012 uusia nimekkeitä oli 1300 (Kallio 2012). Suomessa on tällä hetkellä 300 000 tablettitietokonetta, ja niiden määrä on tuplaantunut vuodessa.

Jeff Gomez väittää *Print is Dead* – teoksessaan (2008), että kirjojen iltarusko on käsillä (Ekholm & Repo 2010, 13). Gomezin mielestä kirjojen ja sanomalehtien sähköistyminen ja ”ipadisoituminen” on alkanut. Kirjasta tulee nyky maailman ääni-levy, jota vain keräilijät havittelevat. Nuoret taas eivät halua tuhota maapallon metsiä kirjojen takia. Ekholm & Repo (s.13) mainitsevat kirjassa siitä, että suurin osa haluaa kuitenkin lukea kirjansa painettuna, eikä ketään kiinnosta lukea 400-sivuista lintukirjaa näytöltä tai tulostaa sitä.

E-kirjoihin liittyy vielä jotain selvitettäviä asioita. Voiko e-kirjan lainata ystävälleen samalla tavalla kuin tavallisenkin kirjan? Omistaako ostaja e-kirjan vai vain pääsyn siihen? Ojala (2009, 141) kommentoi e-aineistojen omistamista. Hänen mielestään e-aineistojen omistaminen on illuusio, sillä e-aineistoihin liittyvät käyttöehdot ja lisenssit ovat hyvin erilaisia kuin fyysisten esineiden. Nykyiset DRM-suojaukset eli digitaalisten käyttöoikeuksien hallinta, suojaavat tiedostoja kopioimiselta ja tallennukselta erityisesti tekijänoikeuden alaisissa e-kirjoissa (Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin, [viitattu 20.12.2012]). Tätä on kritisoitu, sillä DRM-suojattuja e-kirjoja ei voi lukea monilla sovelluksilla eivätkä suojatut kirjat sovellu kirjastokäyttöön.

E-kirjojen yleistymisen lähtökohtia ovat Paavonheimon (2006, 75) mielestä muun muassa korkea teknologian taso, kehittynyt lukukulttuuri, toimiva tekijänoikeuskäytäntö, ostokykyiset kuluttajat sekä riittävät innovaatiopanostukset. Paavonheimon (s. 75) mielestä näilläkään asioilla ei voi taata menestystä.

Suomessa e-kirjojen ja erityisesti lukulaitteiden käyttö on harvinaista eikä ole vielä rantautunut koko kansan keskuuteen. Monet kirjakaupat tarjoavat kuitenkin verkkosivuillaan e-kirjoja. Toisin kuin luulisi, e-kirjat ovat samaa hintaluokkaa kuin painetut kirjatkin. E-kirjoja käytetään mieluummin älypuhelimien tai tabletti-tietokoneen kautta.

Myös ilmaiseksi ladattavia, laillisia ja suomenkielisiä e-kirjoja on olemassa. Niitä löytyy muun muassa Projektin Lönnrotin sivuilta. Projektin Lönnrotissa digitoidaan tekijänoikeuksista vapautuneita suomen- ja ruotsinkielisiä teoksia sähköisiksi kirjoiksi vapaaseen Internet-jakeluun. Sähkökirjojen digitoiminen tapahtuu vapaaehtoisten voimin.

2.3 E-kirjojen mahdollisuudet ja kirjastot

Paavonheimon (2006, 65) mukaan Shirley Hyatt on listannut kolme tekijää, jotka suosivat e-kirjojen käyttöä. E-kirjat ovat tarkoituksenmukaisia, ja moni arvostaakin mahdollisuutta pitää luettavaa aineistoa mukanaan. E-kirjojen kautta on mahdollisuus päästä paremmin käsiksi informaatioon sekä haku- ja navigointimahdollisuuksiin. Myös joustavaa yhteyttä verkkojakeluun arvostetaan. Kolmas tekijä on se, että e-kirjat voi ratkaista painettujen kirjojen viat, kuten ergonomian puutteet.

Paavonheimon (2006, 69) mielestä e-kirjojen virheet voi korjata painettua kirjaa helpommin. Sähköinenkirja.fi- sivusto mainitsee e-kirjojen eduiksi kilpailukykyisen hinnan, samanlaisen lukukokemuksen kuin painetussa kirjassa sekä sen, että mukanaan voi kantaa satojen kirjojen kokoelmaa. Sivusto perustelee kilpailukykyistä hintaa sillä, että painokulujen puuttuessa hinnat asettuvat mahdollisesti alemmaksi kuin painettujen kirjojen. E-kirjan kustantaminen ei myöskään sivuston mukaan vaadi kustantajalta samanlaista riskien ottamista kuin painetun kirjan kustantaminen.

Michael Pastore (2008) on listannut 30 e-kirjojen etua. Muutama mielenkiintoinen kohta löytyi, kuten esimerkiksi se, että e-kirjat voivat hänen mielestään edistää painettujen kirjojen myyntiä. Pastore toteaa myös, että e-kirjat edistävät kirjojen säilymistä, sillä e-kirjat ovat ajattomia, eikä niitä pystytä esimerkiksi polttamaan. E-kirjat edesauttavat myös muun muassa heikkonäköisten lukemista monilla erilaisilla säädöillä. Etuna voidaan mainita myös päivitettävyys, monikäyttöisyys ja multimediamahdollisuudet.

Julkaisualan guru Mike Shatzkin (Pulkinen, 2011) on blogissaan ennakoanut kirjastojen häviävän katukuvasta kymmenessä – viidessätoista vuodessa. Hänen mukaansa kirjastoja ei enää tarvita, sillä tavallisella ihmisellä on tablettitietokoneellaan enemmän tietoa, kuin mitä nykyisten kirjastojen hyllyille mahtuu. Suomessakin mietitään sitä, tarvitaanko kirjastoja tulevaisuudessa fyysisinä paikkoina. Tuleeko kirjastoista tulevaisuudessa toimistokahviloita, joissa käydään lainaamassa elektroniikkaa kotiin ja näpyttelemässä tuoreimmat uutiset?

Ennusteiden mukaan kirjajulkaisujen kauppa siirtyy pääosin digitaaliseen muotoon muutamassa vuodessa, ja nykyään rahaa tahkotaan enemmän nettikaupoista kuin kivijalkakaupoista (Pulkinen, 2011).

Suomessa kirjastot kokeilevat e-kirjojen käyttöönottoa ja lukulaitteiden lainaamista asiakkaille. Esimerkiksi Kyyti-kirjastoista saa lainata itselleen lukulaitteen, 1 - 2 viikoksi. Monien kirjastojen e-kirjatarjonta on kuitenkin melko suppeaa, sisältäen lähinnä tietokirjakokoelmia.

E-kirjojen lainaamisen kirjastoista mahdollistaa muun muassa Ellibs-palvelu. Ellibissä lainattua kirjaa ei tarvitse palauttaa, vaan se poistuu automaattisesti käytöstä, kun laina-aika umpeutuu. E-kirja voi tosin olla lainassa vain yhdellä asiakkaalla kerrallaan, eikä lainaa voi uusia tai varata.

Eräpäivä!: voimasanoja kirjastosta – teoksen artikkelissa ”digitaalinen sisältö - kirjaston kohtalonkysymys?” (2011, 60) ehdotetaan Suomeen yhteistä e-kirjastopolitiikkaa, jolla kaikille kansalaisille taattaisiin digitaalisessa muodossa olevien sisältöjen saatavuus kaikissa maan kirjastoissa, tekijänoikeuskorvaukset, kustannukset ja käyttäjien käyttöehdot huomioon ottaen.

USA:n kirjastoissa voi lainata e-kirjoja esimerkiksi Amazonin Kindle-lukulaitteeseen sekä Sonyn Reader-lukulaitteeseen. Vuonna 2012 USA:ssa kolme kustantajaa, Simon & Schuster, Macmillan ja Penguin, kieltäytyivät myymästä suosikkikirjoja sähköisinä kirjoina yleisille kirjastoille (USA:ssa kustantajat kieltäytyvät myymästä e-kirjoja kirjastolle, 2012). Amerikan kirjastoseura ALA pitää käytöstä kulttuurivihamielisenä.

Kanadassa kustantajat ja yleiset kirjastot ovat käynnistäneet yhteisen hankkeen, jossa haetaan ratkaisua e-kirjojen kirjastojakeluun ja samalla myös uutta kaupallista jakelukanavaa (Laine, 2012). Kanadan ratkaisussa otetaan erityisesti huomioon kanadalaiset kirjastonkäyttäjät ja kirjojen ostajat, ja tavoitteena on luoda mahdollisimman helppo ratkaisu. Asiakas kirjautuu kerran kirjaston käyttöliittymään ja sen jälkeen hän pystyy lataamaan e-kirjan laitteelleen tai tietokoneelleen ilman siirtymistä välittäjän palveluun.

Kirjasto taas voi valita aineistoa eri kustantajilta ja välittäjiltä. Kirjastot myös halua-
vat omistaa oman e-aineistonsa, jotta kokoelmien hallinta olisi helpompaa. Järjes-
telmään tullaan lisäämään myös aineiston ostomahdollisuus, jolloin asiakas voi
halutessaan esimerkiksi varaamisen sijasta valita ostamisen. (Laine, 2012).

Ruotsissa kirjastoseura on kommentoinut e-kirjakysymystä. Seura on teettänyt
julistuksen periaatteista, joita e-kirjallisuuden ja kirjastojen suhteen tulisi noudat-
taa.

E-kirjojen tulisi olla saatavissa yleisissä kirjastoissa, jotta kirjastojen
perustehtävä toteutuu. Kirjastojen käyttäjillä pitää olla vapaa pääsy
kaikenlaiseen kirjallisuuteen missä tahansa formaatissa se julkais-
taan. E-kirjojen käytettävyyden tulee olla ainakin yhtä hyvä kuin pape-
risten kirjojen ja kirjalikoiman tulee laajentua. Kirjastojen tulee kyetä
tarjoamaan asiakkailleen ajankohtaista materiaalia heti sen ilmesty-
essä. Asiakkaiden tulee saada itse päättää mitä medioita käyttävät. Kir-
jastojen maksut e-aineistosta tulee kattaa julkisin varoin ja e-
kirjamarkkinoilla tulee olla kilpailua. (E-kirjakysymykseen kovin kourin
Ruotsissa, 2012).

Samoihin aikoihin kun julistus tehtiin, ilmestyi kirjastojen oikeuksia polkeva tapaus,
jossa kustantaja kieltäytyi myymästä kirjastoille ainoastaan e-kirjaformaatissa il-
mestynyttä käännöstä E.L. Jamesin ”Fifty Shades of Greystä”. (E-
kirjakysymykseen kovin kourin Ruotsissa, 2012).

2.4 E-aineiston kehittäminen Suomessa

Suomessa on perustettu erilaisia hankkeita ja yksi konsortio, joiden tarkoituksena
on kehittää e-aineistojen käyttöä kirjastoissa sekä neuvotella parempia sopimuksia
kirjastojen e-aineistolle. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke ”Sähköi-
set sisällöt yleisiin kirjastoihin” keskittyy yleisten kirjastojen e-aineistoihin. Tavoit-
teena on ”saada yleisiin kirjastoihin kysyntää vastaava e-aineistokokoelma, löytää
toimivia jakeluratkaisuja sekä lisätä e-aineistojen tuntemusta ja henkilökunnan e-
aineisto-osaamista” (Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin, 2012).

Kirjastojen ja kustantajien väliseen digitaalisten aineistojen käyttöoikeuskeskuste-
luun perustettiin FinELib-konsortio, jonka jäseniä ovat suomalaiset yliopistot, am-
mattikorkeakoulut, tutkimuslaitokset sekä yleiset kirjastot. FinELibin tavoitteena on

neuvotella jäsenilleen käyttöoikeussopimuksia elektronisiin aineistoihin (FinELib-konsortio [viitattu 30.10.2012]). FinELibin palvelutoimisto toimii Kansalliskirjaston osana. Palvelutoimiston henkilökunta käy neuvotteluja sopimus- ja hinnoittelumal-leista kirjastojen puolesta, ja usein voidaan myös saada hinnanalennusta (Eräpäi-vä! –teoksen artikkeli ”digitaalinen sisältö – kirjaston kohtalonkysymys?” 2011, 52).

Kustantajat ovat yhdessä Viestintäliiton kanssa tekemässä eReading-hanketta, jonka tavoitteena on tutkia muun muassa sähkökirjojen kirjastolisensointia, tablet-tisanomalehtien käyttökokemuksia ja uusia tuote- ja palvelukonsepteja lukulaitteis-sa (eReading-hanke tuo sisältöjä sähköisiin lukulaitteisiin, [viitattu 10.10.2012]). Erityisesti pohditaan, millaisia maksullisia sisältöjä erilaisille laitteille välitetään, mitkä ovat käyttäjän tarpeet ja kokemukset sekä millaisia standardeja ja teknologi-sia ratkaisuja toiminta edellyttää. Hankkeessa pyritään myös löytämään kompro-misseja, joilla taattaisiin sisältöjen sujuva käyttö kuluttajan kannalta, mutta turvat-taisiin tekijänoikeudet (Yleisten kirjastojen e-aineistostrategian pohja 2012, 6). Hankkeessa on mukana 19 yritystä ja organisaatiota sekä neljä tutkimustahoa (eReading-hanke tuo sisältöjä sähköisiin lukulaitteisiin, [viitattu 10.10.2012]).

Myös pitkäaikaissäilyttämistä ja digitointia on kehitetty kansallisen digitaalisen kir-jaston eli KDK:n avulla. Se on opetus- ja kulttuuriministeriön johtama hanke, jonka perustan muodostavat kirjastot, arkistot ja museot (Digitaalinen kirjasto, [viitattu 15.10.2012]). Hankkeen tarkoituksena on varmistaa kulttuurillisesti ja tieteellisesti tärkeiden digitaalisten aineistojen pitkäaikaissäilyttäminen sekä jakelu ja hallinta. Hankkeessa myös edistetään kulttuuriperintö- ja asiakirja-aineistojen digitointia.

Hankkeen painopistealueet ovat digitoinnissa ja pitkäaikaissäilyttämisessä, mutta myös kirjastojen, arkistojen ja museoiden yhteisen asiakasliittymän ylläpidossa ja kehittämisessä sekä aineistojen välittämisessä Euroopan digitaaliseen kirjastoon Europeanaan.

3 TEKIJÄNOIKEUS

3.1 Tekijänoikeuksien perusteet

Suomessa tekijänoikeuksista vastaa Opetusministeriö (Tekijänoikeusjärjestelmä ja toimijat, [viitattu 15.10.2012].) Sen tehtäviin kuuluvat tekijänoikeuslainsäädännön kehittäminen, tekijänoikeushallinnon tehtävät (mm. hyvitysmaksun suuruuden vahvistaminen), kopiointi- ja nauhoitussopimukset oppilaitoksille ja valtionhallinnolle, neuvottelut kansainvälisistä sopimuksista, pohjoismainen yhteistyö sekä EU-lainsäädännön valmisteluun osallistuminen.

Tekijänoikeuksia säädellään kansallisella lainsäädännöllä, EU:n direktiiveillä ja kansainvälisillä sopimuksilla (Tekijänoikeusjärjestelmä ja toimijat, [viitattu 15.10.2012].). Tekijänoikeuden tarkoituksena on edistää ja suojata ”henkistä luomistyötä sen eri muodoissa”. Tekijänoikeuden kohteena on kirjallinen tai taiteellinen teos, ja suojan saamiseksi sen pitää ylittää niin sanottu teoskynnys (Tekijänoikeuden perusteita, [viitattu 15.10.2012].). Tekijänoikeus antaa tekijälle taloudellisia sekä moraalisia oikeuksia. Lähioikeuksiksi kutsutaan tekijänoikeuksia, joissa suojakohteena ei ole teos vaan esimerkiksi valokuva, teoksen esitys tai radiolähteyksen signaali. Tekijänoikeus on voimassa tekijän elinajan ja 70 vuotta kuolemansa jälkeen.

Opetusministeriön (Tekijänoikeuden kehittäminen, [viitattu 15.10.2012]) mukaan tämänhetkisiä haasteita ja tärkeimpiä kysymyksiä ovat tietoyhteiskuntakehitykseen ja tieto- sekä viestintäteknologiaan liittyvät asiat. Digitaalitekniikka on tuonut perinteiset tekijänoikeudet uusien vaatimusten eteen ja tekijänoikeusjärjestelmältä odotetaan sopeutumista uuteen toimintaympäristöön.

3.2 Tekijänoikeuksien historia

Tekijänoikeudet ovat melko tuore keksintö, sillä niitä on noudatettu samalla tavalla korkeintaan sata vuotta. Ympäri maailman löytyy erilaisia tekijänoikeuksia, ja jopa Euroopan ja Yhdysvaltojen välillä on suuria eroja (Nummelin 2011, 63). Tekijänoi-

keuksiin liittyy käsitys, että ”on olemassa jokin yksilöllisesti tarkasteltava taide- tai vastaava muu teos ja että sillä on tekijä”. Esimerkiksi keskiajalla tekijyys ei ollut itsestäänselvyys, vaan esimerkiksi maalausta saattoi olla työstämässä suuri joukko tekijöitä.

1700-luvulla kehittyivät sekä yleinen kirjastolaitos, kirjakaupat että kirjoittamisella eläminen (Nummelin 2011, 64 - 65). Nykyistä rojalteihin perustuvaa palkkiojärjestelmää ei ollut olemassa, ja vuosisadan aikana olikin vakiintunut toimintapa, että kirjailija myi teoksensa painoksen kirjakauppiaille kertakorvausta vastaan.

Nykyaikaiset tekijänoikeudet tulivat voimaan ensimmäisenä Englannissa (Nummelin 2011, 65–66). Vuonna 1710 säädettiin laki, jonka mukaan kustantajina toimivat kirjapainot saivat oikeudet julkaisemiinsa teoksiin neljäksitoista vuodeksi, ja sen jälkeen jos kirjailija oli elossa, oikeudet pystyi uusimaan samanpituisiksi ajaksi. Teosten oikeudet olivat kuitenkin kustantajalla, joten nykyaikaisista tekijänoikeuksista ei voitu puhua. Tekijänoikeuksista ilmi tulleiden epäkohtien jälkeen lakiin tehtiin muutoksia. Muutkin kirjalliset tuotteet kuin vain julkaistavaksi tarkoitetut käsikirjoitukset olivat tekijänsä omaisuutta. Myös sana ”copyright” ilmestyi laajamittaisesti englannin kieleen 1730-luvulla.

Nummelin (2011, 67) sanoo artikkelissaan, että tutkijoiden mukaan tekijät tulivat tekijänoikeuskeskusteluun mukaan vasta 1800-luvun aikana. Tekijänoikeuslait aiheuttivat Englannissa lopulta sen, että kirjoja julkaistiin vähän verrattuna joihinkin muihin maihin. Teokset olivat kalliita ja painoksia tehtiin vähän.

Vuonna 1886 modernien tekijänoikeuksien katsotaan syntyneen lopullisesti, jolloin niin sanottu Bernin sopimus astui voimaan (Nummelin 2011, 68). Sopimuksen tarkoituksena oli taata tekijänoikeudet maailmanlaajuisesti. Sopimuksen allekirjoittaneet maat sitoutuivat noudattamaan tekijänoikeuksia riippumatta siitä, missä maassa jokin teos on tehty. Sen lisäksi maat sitoutuivat siihen, että tekijänoikeudet säilyvät perikunnalla 50 vuotta tekijän kuoleman jälkeen.

Suomessa nykyaikaiset tekijänoikeudet saatiin 1820-luvulla, jolloin säädös painoasetuksesta vuonna 1829 tuli voimaan (Nummelin 2011, 68 - 69). Vuonna 1865 tekijänoikeuden suoja-aikaa muutettiin 25 vuodesta 50 vuoteen. Vuonna 1880 teki-

jänoikeutta laajennettiin koskemaan kirjallisten tuotteiden lisäksi sävellyksiä, suullisia esityksiä, käännöksiä ja kuvataidetta.

Nykyajan piraattikeskustelun keskeinen kritiikin kohde on ollut suoja-ajan pidentäminen. Tekijänoikeuksien suoja-aika pysyi kauan 50 vuodessa niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Yhdysvalloissa kuitenkin alettiin lobata suoja-ajan pidentämistä suurten yhtiöiden toimesta, ja vuonna 1998 Yhdysvallat sekä Euroopan unionin maat nostivat suoja-aikaa 70 vuoteen.

3.3 E-kirjojen tekijänoikeudet

Kirja tienhaarassa vuonna 2020-teoksessa (Ekholm & Repo 2010, 101) mainitaan tekijänoikeudet sähköisen kirjallisuuden leviämisen hidastajana. Ajatellaan, että kaikki ei-kaupallinen toiminta verkossa on piratismia, jolla uhataan monin eri tavoin tekijänoikeuksia. Kirjan mukaan tekijänoikeuksien loukkaukset ja kiertäminen lisääntyvät, jos tekijänoikeuksista tehdään ylitsepääsemätön asia. Teoksessa mainitaan myös (s. 24) Siva Vaidhyanathan tutkimukset, joissa hän kuvaa internetvälityksen ongelmaa: miten jakaa aineistot ”kaikkien hyväksi” ja saada katetuksi tuotantokustannukset ja tekijälle kuuluvat oikeudet.

Ekholm & Repo (2010, 24) huomauttavat, että on vaikea luoda yhteisiä pelisääntöjä ja yhteistä toimintaympäristöä, kun osapuolten lähtökohdat ovat mahdollisimman etäällä toisistaan. Keskinäinen arvostus on edellytys palveluiden luomiselle.

Kirja tienhaarassa vuonna 2020- teoksessa (Ekholm & Repo 2010, 25) kerrotaan, että kirja-ala voisi ottaa myös oppia musiikkialan asiakaslähtöisyydestä. Esimerkkinä voidaan mainita Spotify, jota voi kuunnella rajatusti ilmaiseksi, mutta pienellä kuukausimaksulla saa kuunnella rajattomasti uutta ja vanhaa musiikkia. Musiikkialalla verkkopiratismi on yritetty pitkään ratkaista ”kieltämällä tosiasiat ja turvaantumalla protektionismiin”. Spotifykin on luultavasti saanut alkunsa verkon piraattipalveluista, kuten Pirate Baystä.

Paavonheimon (2006, 69) mukaan e-kirjoilla on vielä monia tekijänoikeudellisia rajoituksia. Kirjastojen väliset kaukolainat ovat ongelmallisia, ja e-kirjoja ei voi usein tulostaa. Paavonheimon (2006, 70) mukaan Clifford Lynch toteaa, että mu-

siikin ja kirjojen tuottamisen välillä on eroja, sillä hänen mukaansa suuri osa musiikista on huonosti aikaa kestävä, ja sitä kuunnellaan ajanvietteeksi. Kirjoihin taas on dokumentoitu historiaa, politiikkaa ja kulttuuria. Musiikkiteollisuus on ollut myös useammin sodassa kuluttajia vastaan kuin kustannusmaailma.

Ekholm & Repo (2010, 105–106) tiivistävät tekijänoikeuskysymykset muutamiin tärkeisiin aiheisiin. Heidän mielestään tekijälle on annettava riittävä korvaus sähköisestä tuotteesta, ja tekijänoikeuksien hallintaa on monipuolistettava. Asiakkaalle on osattava kuvata tekijänoikeudet yksinkertaisesti ja läpinäkyvästi. Kustantajat voivat sopia yhteisistä pelisäännöistä, joilla jaellaan aineistoa yhteisissä digitaalisissa kirjakaupoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön on myös osallistuttava rahoittamalla verkkoon digitoitua aineistoa, eli sanomalehtiä ja historiallista aineistoa. Ministeriön on myös julkistettava digitaalisen aineiston kokoelmapolitiikka.

Suomen tietokirjailijat ry. ovat osaltaan lausunnollaan kommentoineet Tekijänoikeuspolitiikka 2012 – keskustelumuiiota (2012). Lausunnosta löytyy Suomen tietokirjailijat ry:n esittämät kolme kansallista tekijänoikeuskysymystä: lainauskorvaus, kirjastot ja e-kirjojen käyttö, sekä sopimusten ja tekijänoikeuskorvausten kohtuullisuus (s. 2 – 4).

Siirryttäessä analogisesta maailmasta digitaaliseen, syntyy murrosvaihe, jossa toisaalta tekijänoikeuksia on mahdollista hyödyntää paremmin, mutta toisaalta se monimutkaistaa tekijänoikeuden sopimista (Suomen tietokirjailijat ry. 2012, 1).

Suomen tietokirjailijat ry (2012, 3) pitää e-kirjojen yleistymistä kirjastokäytössä hyvänä asiana. Se on huolestunut siitä, että e-kirjat tulisivat saataville koko kansan keskuuteen ilman asianmukaista korvausta tekijöille. Tieteellisissä kirjastoissa on jo tällä hetkellä epäkohtana se, että kirjastojen lainaamisesta maksettavia lainauskorvauksia ei makseta. Yleisistä kirjastoista lainauskorvausta on ruvettu maksamaan vuodesta 2010 lähtien.

Suomen tietokirjailijat ry:n kirjoittamassa lausunnossa (2012, 3) mainitaan, että jos e-kirjojen lainausjärjestelmää aiotaan kirjastoissa kehittää, erityisesti tietokirjailijoiden työtä ei saa käyttää mitenkään hyväksi ja ilman erityistä korvausta. Yhdistys kannattaakin selvitystä siitä, voitaisiinko e-kirjojen osalta luoda lainauskorvausta

vastaava järjestelmä, jonka kautta kirjailijat saisivat korvauksen automaattisesti e-kirjojen lainauksesta. Nykylainsäädännön mukaan e-kirjoista ei tarvitse maksaa lainauskorvauksia.

Eräpäivä!: voimasanoja kirjastosta – teoksen artikkelissa ”digitaalinen sisältö - kirjaston kohtalonkysymys?” (2011, 63) kyseenalaistetaan nykyisen palkkiojärjestelmän hyöty, sillä se hyödyttää vain pientä osaa tekijöistä. Tekijöiden etujärjestöjen, esimerkiksi Kirjailijaliiton, tulisi keskittää voimansa apurahajärjestelmien kehittämiseen. Teoksen mukaan olisi kansainvälinen katastrofi, jos tekijänoikeuslainsäädäntö estää kansallisen kulttuuriperinnön maksuttoman käytön ja jälleenhyödyntämisen.

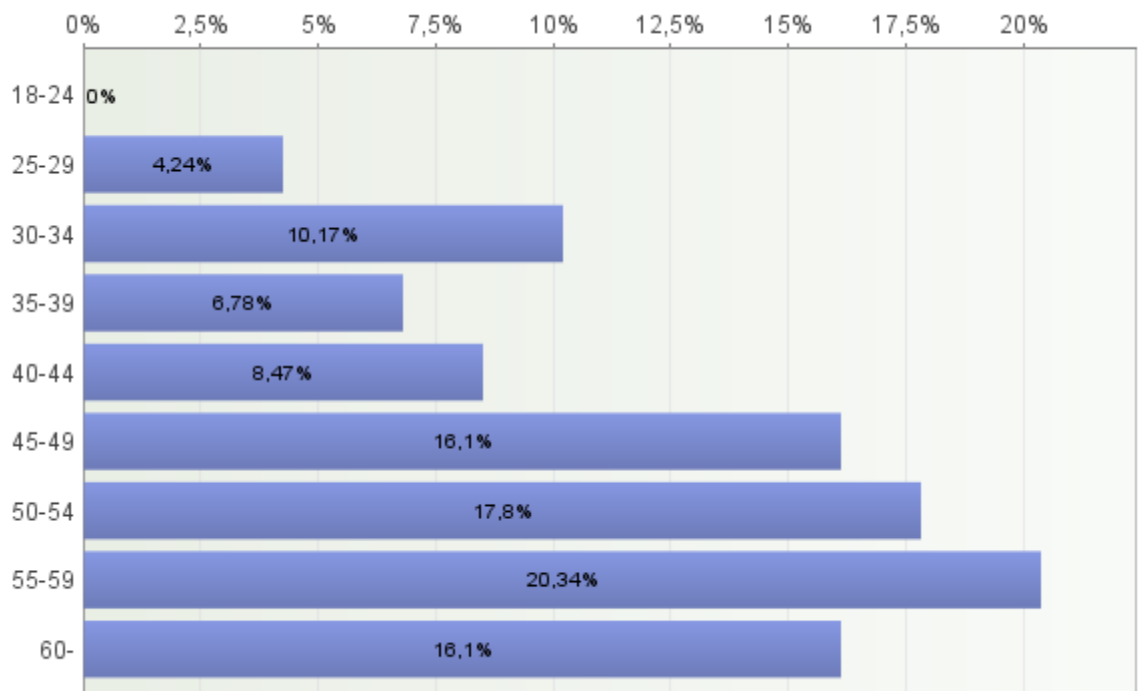
”Digitaalinen sisältö – kirjaston kohtalonkysymys?” -artikkelissa (2011, 62) kritisoidaan myös nykyistä 70 vuoden suoja-aikaa teoksille, sillä esimerkiksi viimeksi 30-luvulla aktiivisesti työskennelleen taiteilijan perikunnan on melko mahdotonta odottaa saavansa merkittäviä tuottoja esi-isiensä teoksista. Hyötyjä pitkäaikaisesta suoja-ajasta saa lähinnä tekijänoikeusteollisuus, eivät tekijät tai perilliset. Tekijänoikeusteollisuus pystyy hallinnoimaan suurta osuutta levityksessä olevien teosten tekijänoikeuksia.

”Digitaalinen sisältö – kirjaston kohtalonkysymys?” – artikkeli (2011, 67 – 68) peräänkuuluttaa kirjastojen mahdollisuutta vaatia itselleen oikeuksia digitaalisten sisältöjen jakelussa ilman sopimusneuvotteluja, sekä digitaalisten sisältöjen levittämistä kansalaisille vaikka poliittisella päätöksellä. Teoksessa todetaan, että ihmiset eivät miellä sellaista kirjastoa hyväksi palveluntarjoajaksi, joka ei pysty tarjoamaan kiinnostavaa digitaalista sisältöä kustannustehokkaasti tai käyttäjäystävällisesti.

4 TUTKIMUSTULOKSET

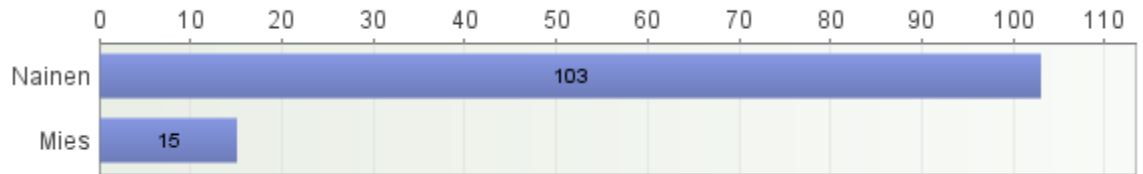
4.1 Taustatiedot

Kyselyyn tuli vastauksia 118 kirjastosta ympäri Suomea. Vastaajien tehtävänimeke vaihteli kirjastotoimenjohtajista kirjastoavustajiin. Eniten vastaajista oli kirjastotoimenjohtajia, joita oli 36. Vastaajien ikä vaihteli 25 vuodesta 60:een (Kuvio 1. Vastaajien ikä). Eniten vastaajia oli ikäryhmästä 55–59 (20,34 %). 18–24 -vuotiaita vastaajia ei ollut yhtään.

Kuvio 1 Vastaajien ikä

Vastaajista naisia oli selvästi enemmän kuin miehiä (Kuvio 2. Vastaajien sukupuoli). Naispuolisia vastaajia oli 103 (87,2 %), kun taas miehiä 15 (14,6 %). Vastaajista eniten naisia oli 55–59-vuotiaiden ryhmässä.

Kuvio 2 Vastaajien sukupuoli

Kyselylomakkeessa kysyttiin myös kirjaston työntekijöiden määrää. Pienimmissä kirjastoissa oli vain yksi työntekijä, ja niitä oli 118 vastaajasta viisi kappaletta. Suurimmassa vastaajakirjastossa työntekijöitä oli yli 500. Taulukosta 1. nähdään minikä kokoiset kirjastot vastasivat kyselyyn. Eniten vastaajia oli ryhmästä 1- 10 (61,8 %).

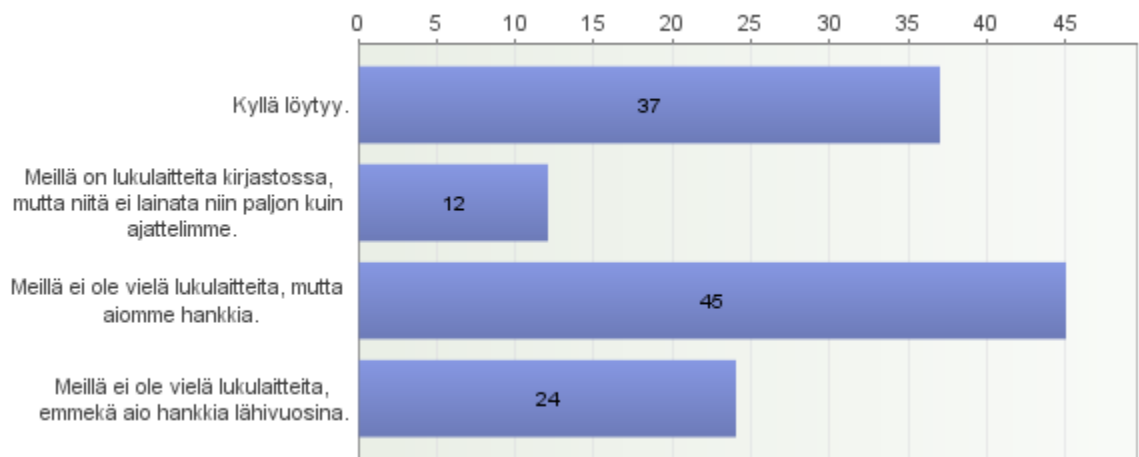
Taulukko 1. Kirjastojen koko

Kirjastojen koko	
Kirjaston koko (hlö)	Lukumäärä (kpl)
1 - 10	73
11 - 20	16
21 – 30	6
31 – 40	2
41 – 50	4
51 – 60	2
61 – 70	0
71 – 80	4
81- 90	1
90 -	10

4.2 E-kirjojen ja lukulaitteiden saatavuus

Ensimmäisessä monivalintakysymyksessä kysyttiin, löytyykö vastaajakirjastosta lukulaitteita. Eniten vastauksia saatiin kohtaan ”meillä ei ole vielä lukulaitteita, mut-

ta aiomme hankkia”, johon vastasi 38 prosenttia vastaajista (Kuvio 3. Löytyykö kirjastostanne lukulaitteita?). Lukulaitteita näyttää löytyvän jo yllättävän monesta kirjastosta, sillä 49 vastaajaa (31,3 %) vastasi myöntävästi kysymykseen. 24:sta kirjastosta (20,3 %) ei lukulaitteita löydy, eivätkä he aio hankkia niitä lähivuosina. 12 vastaajaa (10,7 %) ilmoitti, että niitä ei lainata niin paljon kuin aluksi luultiin.

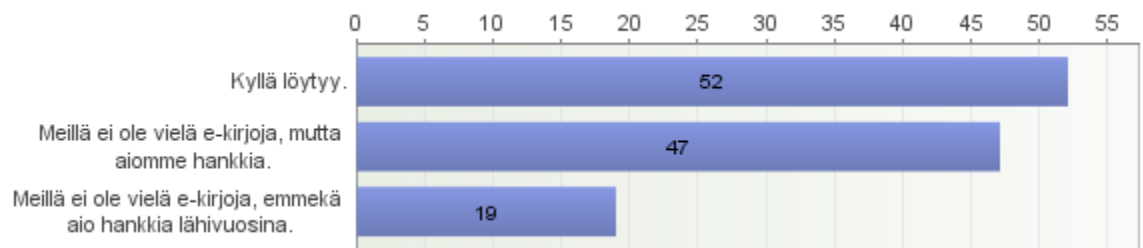
Kuvio 3. Löytyykö kirjastostanne lukulaitteita?

Seuraava, avoin kysymys koski sitä, miksi kirjastot eivät ole hankkineet lukulaitteita. Vastauksia tuli yhteensä 33 kappaletta. Perustelut vaihtelivat rahanpuutteesta pieneen kysyntään. Muutamassa kirjastossa on lukulaite, mutta se on enemmänkin tutustumistarkoitusta varten, eikä sitä lainata. Jotkin kirjastot seuraavat vielä lukulaitteiden kehitystä, eivätkä ole siksi niitä hankkineet. Vastauksista löytyi mielenkiintoisia mielipiteitä.

”Meillä on lukulaite, jota ei lainata. Tullut kaupan kylkiäisenä. Voi tietenkin pohtia: miksi kirjaston kuuluisi ikään kuin itsestäänselvytenä lainata lukulaitteita. Emmehän ole lainanneet VHS-, DVD,- tai CD-laitteitakaan? Sitä paitsi tekniikka etenee hurjalla vauhdilla...”

”Tablettitietokoneet ovat yleistyneet kovaa vauhtia ja asiakkaat, jotka haluavat e-kirjoja, yleensä lataavat ne suoraan palveluntarjoajalta kohtuuhintaan eli Elisalta, Soneralta tai Amazon.comista, verkkokaupasta. Tämän lisäksi Suomi on niin pieni kielialue, ettei e-kirjamarkkinoilla ole täällä samanlaista merkitystä kuin maailmalla. Kustantajat ja kirjailijat eivät kovin helposti anna kirjojaan e- kirjoina lainattavaksi kirjastoon. Eli kotimainen e-kirjatuotanto on vähäistä. Lisäksi olemme pieni kirjasto, eivätkä asiakkaamme ole kiinnostuneita lukulaitteista. Perinteinen kirja ja cd-äänikirja ovat kysytyjä.”

Monissa vastauksissa tuli kuitenkin ilmi, että monet kirjastot ovat harkinneet lukulaitteiden hankkimista, mutta sitä ei vielä tällä hetkellä pidetä kovin merkittävänä asiana. Asiakkaiden vaatimukset ja teknologian tulevaisuudennäkymät saattavat tulevaisuudessa vaikuttaa kirjastojenkin mielipiteisiin. Voi toisaalta olla, että lukulaitteita ei osata kaivata kirjastoihin, ja kirjastoista lainataan vain e-kirjoja.

Kuvio 4. Löytyykö kirjastostanne e-kirjoja?

Vastausten perusteella 52 yleisestä kirjastosta (44,07 %) löytyi e-kirjoja (Kuvio 4. Löytyykö kirjastostanne e-kirjoja?). 47 kirjastoa (39,83 %) on hankkimassa e-kirjoja lähiaikoina. Vain 19 kirjastolla (16,1 %) ei ole e-kirjoja, eivätkä he aio hankkia niitä. Taulukosta 2. nähdään, minkä kokoiset kirjastot ovat hankkineet kokoelmiinsa e-kirjoja.

32 vastaajaa (61,5 %) alle 20 työntekijän kirjastoista oli hankkinut e-kirjoja kokoelmiinsa (Taulukko 2. Minkä kokoisista kirjastoista löytyy e-kirjoja?). Viisi vastaajaa (9,6 %) yli 140 työntekijän kirjastoista on hankkinut e-kirjoja kokoelmiin. Kaikista 118 vastaajasta yli sadan henkilön kirjastoja oli toisaalta vain 10 kappaletta (8,4 %). Kaikki vastaajat, jotka vastasivat kysymykseen ”löytyykö kirjastostanne e-kirjoja” vastauksella ”meillä ei ole e-kirjoja, emmekä aio hankkia lähivuosina”, olivat alle kymmenen työntekijän kirjastoja.

Taulukko 2. Minkä kokoisista kirjastoista löytyy e-kirjoja?

E-kirjoja löytyy	
Kirjaston koko (hlöä)	Vastaaajien lukumäärä (hlöä)
1 - 20	32
21 - 40	4
41 - 60	5
61 - 80	4
81 - 100	2
140 -	5

Avoimessa kysymyksessä vastaajat saivat perustella, mikseivät he aio hankkia e-kirjoja lähiaikoina. Vastauksien perusteella minkäänlaista vastarintaa kirjastojen e-aineistoihin ei ole havaittavissa, sillä monet kirjastot perustelivat vastauksiaan määrärahojen puuttumisella sekä vähäisellä kysynnällä. Myös monissa vastauksissa tuli ilmi, että pienet toimipisteet mieluummin käyttäisivät isomman kirjaston e-aineistokokoelmia, koska oman kirjaston tarve on vähäinen. Tähän avoimeen kysymykseen vastasi 20 vastaajaa.

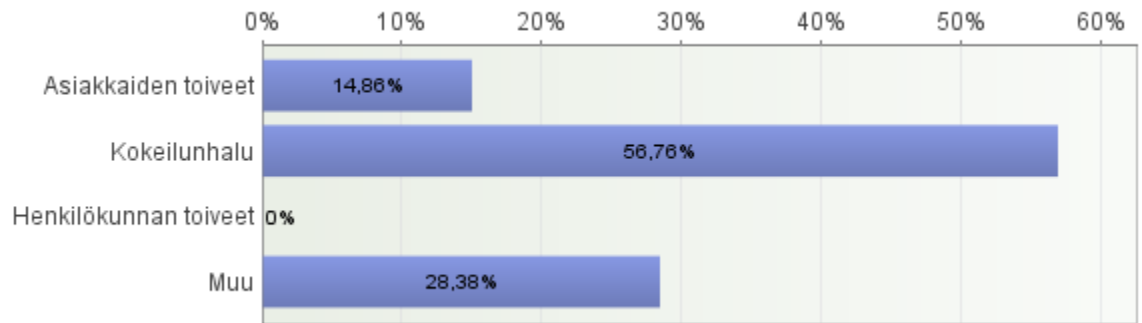
”Meillä ei ole varaa elektroniseen aineistoon ja kysyntä olisi todennäköisesti varsin pientä, e-aineistoa ei ole tähän mennessä kysytty koskaan. Ehkä joitain tenttikirjoja menisi, mutta aikuisopiskelijamme eivät kaikki ole kovin innokkaita koneen käyttäjiä. Meillä hankintaan tietokirjoja korkeintaan yksi kappale, joten olisi hankala perustella, miksi tuo yksi kappale on e-aineistoa eikä painettu kirja.”

”Sopivien sisältöjen puute. Jos tilanne muuttuu, hankimme toki. Myös hinta vaikuttaa hankintapäätökseen.”

”Asiakkaamme ovat iäkästä väkeä, eivätkä ole kyselleet niitä. Myös tarjonta heikkoa.”

Kyselystä kävi ilmi, että kokeilunhalu oli suurin syy hankkia kirjastoon e-kirjoja tai lukulaitteita (Kuvio 5. Syyt hankkia kirjastoon e-kirjoja/lukulaitteita). Kysymykseen vastaajia oli 74, ja kokeilunhalun listasi syyksi 42 vastaajaa (26,76 %). Asiakkaiden toiveista oli 11 kirjastoon (14,86 %) hankittu e-kirjoja. Henkilökunnan toiveet – kohtaan ei saatu yhtään vastaajaa. Muu -kohtaan tuli 21 vastausta (29,38 %).

Muu – kohtaan annettiin myös vastauksia. Suurin osa vastauksista liittyi kirjastokimppaan, eli kirjastot ovat yhdessä päättäneet e-aineistojen hankkimisesta. Myös kehityksessä kiinni pysyminen sekä asiakkaiden pitäminen ajan tasalla mainittiin syyksi moneen kertaan.

Kuvio 5. Syyt hankkia kirjastoon e-kirjoja/lukulaitteita

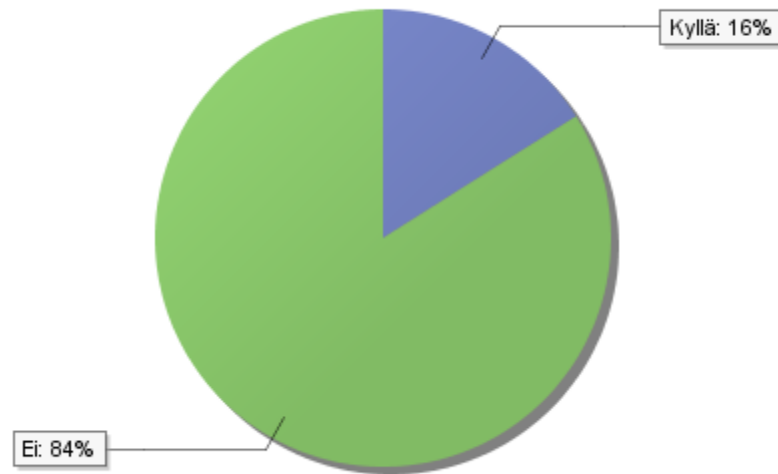
Kyselyssä kysyttiin, minkälaista e-aineistoa kirjastoilla on saatavilla (Taulukko 3. Minkälaista e-aineistoa teillä on saatavilla?). Vastaajia oli 64. Ylivoimaisesti eniten aineistoa oli saatavilla tietokirjoista, johon vastasi 79,6 prosenttia vastaajista. Toiseksi eniten oli oppikirjoja (57,8 %), ja kolmanneksi eniten kotimaista kaunokirjallisuutta (53,1 %). Ulkomainen kaunokirjallisuus – kohtaan vastasi 45,3 prosenttia vastaajista. Myös lasten kaunokirjallisuus, lasten tietokirjat ja sarjakuvat olivat saaneet mainintoja.

Jotain muuta – kohtaan vastattiin myös (29,69 %), ja monet kirjastot ilmoittivat omistavansa lehtiä ja musiikkia e-aineistoina. Tekijänoikeuksista vapaata aineistoa sai lukea kirjaston lukulaitteista ainakin yhdessä kirjastossa. Myös äänikirjoja kerrottiin olevan e-aineistoina.

Taulukko 3 Minkälaista e-aineistoa teillä on saatavilla?

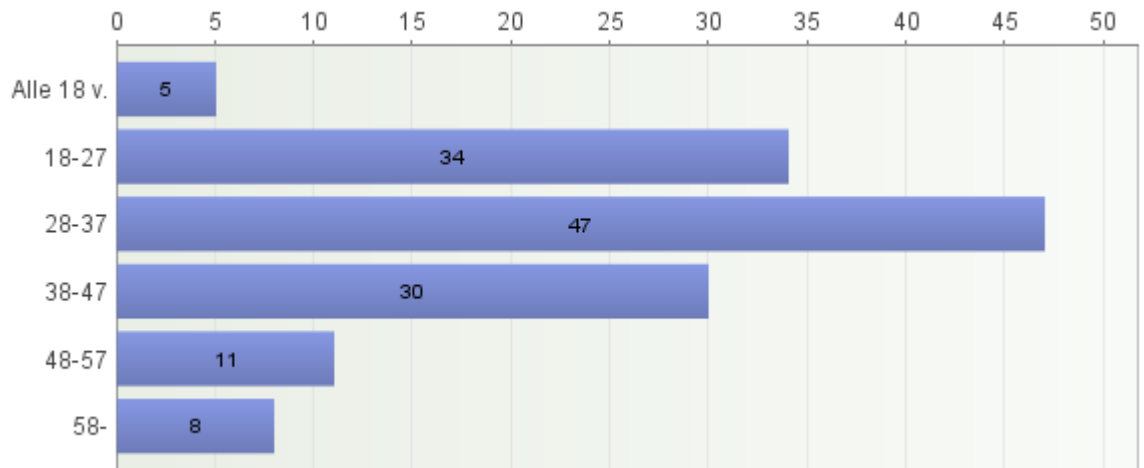
Minkälaista e-aineistoa teillä on saatavilla?	
Tietokirjat	79,69%
Oppikirjat	57,81%
Kotimainen kaunokirjallisuus	53,13%
Ulkomainen kaunokirjallisuus	45,31%
Jotain muuta, mitä?	29,69%
Lasten kaunokirjallisuus	17,19%
Sarjakuvat	10,94%
Lasten tietokirjat	7,81%

Tällä hetkellä vain 16 % vastaajista oli e-aineistoihin hankintaan palkattua henkilökuntaa (Kuvio 6. E-aineistoihin palkattu henkilökunta). Suurimmilla kirjastoilla löytyy ehkä enemmän syitä hankkia e-aineistoihin palkattua henkilökuntaa, sillä ky-syntä on suurempi ja resursseja on enemmän. Pienemmissä kirjastoissa yksi työntekijä voi hoitaa montaa tehtävää, ja e-aineistojen hankintakin voidaan antaa hoidettavaksi työntekijälle, jolla on jo muita työtehtäviä.

Kuvio 6 E-aineistoihin hankittu henkilökunta

Pyysin vastaajia arvioimaan kirjastosta lukulaitteiden tai e-kirjojen lainaajien pääsääntöistä ikäryhmää (Kuvio 7. Lainaajien pääsääntöinen ikäryhmä). Kysymykseen vastasi 86 kirjastoa, ja eniten lainaajia arvioitiin olevan ikäryhmässä 28 – 37 (54,65 %). Toiseksi eniten lainaajia arvioitiin olevan ryhmässä 18 – 27 (39,53 %). 38 – 47-vuotiaat lainaajat olivat kolmanneksi suurin ryhmä (34,88 %). Mielenkiintoista oli se, että alle 18-vuotiaita lainaajia arvioitiin olevan vähiten ryhmistä (5,81 %), vaikka voisi luulla, että nuorimmat ikäryhmät olisivat kiinnostuneimpia e-kirjoista. Jopa yli 58-vuotiaita lainaajia oli enemmän (9,3 %). Vastauksista voidaan päätellä, että e-kirjoja ja lukulaitteita lainattiin eniten ikäryhmästä 28 - 37.

Kuvio 7. Lainaajien pääsääntöinen ikäryhmä

4.3 E-aineiston hankinnan vaikeudet

Avoimessa kysymyksessä sai vapaaehtoisesti vastata, mikä on tuottanut eniten ongelmia e-aineiston hankkimisessa kirjastoihin. Vastauksia tuli 76 kappaletta. Vastaukset olivat kaikki hyvin erilaisia, mutta myös samoja perusteluita tuli eri kirjastoista. Eniten ongelmia aiheutti rahan vähyyys ja tarjonnan suppeus. Varsinkin uutta, kotimaista kaunokirjallisuutta on vaikea saada kirjastoihin e-aineistona. Vastauksissa kerrottiin yleisille kirjastoille tarjotun valikoiman olevan suppea ja epäkiinnostava. Yksi suuri ongelma on kotimaisen kaunokirjallisuuden tarjonnan vähyyys, mutta myös se, että suuret kustantajat eivät suostu myymään kirjastoille kotimaista kaunokirjallisuutta ollenkaan.

”Emme voi hankkia kaikkea, mitä haluaisimme, koska kustantajat eivät myy kaikkea meille. Meille suomenkielinen kaunokirjallisuus olisi tärkeää, mutta sitä emme saa ostaa suurilta kustantajilta lainkaan. Lisäksi erilaiset sopimukset ja hinnoittelumallit ovat ongelmallisia.”

Myös tietoteknisiin vaikeuksiin törmättiin e-aineiston hankinnassa. Vanhentuneet käyttöliittymät ovat ongelma, ja vastauksien perusteella monet käyttöliittymät tuntuvat monimutkaisilta. Tekijänoikeuskysymykset, lainausoikeudet ja hinnoittelumallit ovat ongelma e-kirjojen hankinnassa. Varmasti monia kirjastoja turhauttavat erilaiset lisenssit ja käyttöoikeudet sekä e-aineiston järjettömät hinnat, eikä e-aineistoja hankita kokoelmiin kovin innokkaasti.

”E-kirjoja on nyt jo mahdollista lainata, mutta systeemi alkaa toimia virallisesti vasta lähiviikkoina, sillä järjestelmätoimittajamme toimittama e-kirjojen lainaukseen tarkoitettu lisäosa alkoi vasta nyt toimia kunnolla pitkän odottelun jälkeen. Tekninen puoli on siis ollut meillä suurin ongelma. Myös aikaa e-aineistoihin liittyviin asioihin saisi olla enemmän, nyt tämä on vain yksi työtehtävä muiden joukossa, joten tähän voisi panostaa enemmänkin, jos aika riittäisi.”

”E-kirjapalikan toimimattomuus Axiellin Aurora kirjastojärjestelmässä / Arena verkkokirjastossa.”

”Valtakunnallisen hankintamallin puute. Jokaisen toimittajan kanssa on neuvoteltava erikseen toimitusehdot. E-kirjoille ei ole lainausoikeutta kuten paperisille kirjoille. Puhutaan käyttöoikeuksista. E-kirjat saattavat tulla kirjastoille kohtuuttoman kalliiksi, mikäli kirjasto joutuu esimerkiksi maksamaan jokaisesta käyttökerrasta, jokaisesta lataamiskerrasta.”

E-kirjojen hankintaan haluttaisiin kirjastojen puolesta perehtyä paremmin. Aika ei tunnu riittävän siihen, varsinkaan pienillä kirjastoilla. Asiantuntemuksen puutteen takia e-kirjoja on vaikea hankkia kirjastoihin.

”Aluksi tietenkin oma tiedonpuute ja raha. Kimpassa hankittuna yhden asiantuntemus on sitten sysännyt e-kirjojen hankintaprosessin yhdelle, mutta kustannuksiin osallistumme tasapuolisesti. En tiedä onko varsinaista ongelmaa, mutta kysynnän pienuuden takia niiden hankinta on ollut suhteellisen maltillista. ”

Avoimessa kysymyksessä kysyttiin, kokevatko kirjastot yleisesti e-kirjojen hankkimisen kirjastoihin vaikeaksi. Vastauksia tuli 118 kappaletta, eli kysymykseen vastasivat kaikki kyselyyn osallistuneet.

Kirjastot, jotka ilmoittivat hankinnan vaikeuksista, sanoivat yleisimmän syyn vaikeuksiin olevan henkilökunnan osaamisen puute. Myös e-aineiston tilaamisen kirjastoihin kerrottiin olevan monimutkaista. E-aineistojen valikoiman kerrottiin olevan rajallinen, ja yhdellä vastaajista ei ollut tietoa valikoiman laajuudesta. Myös e-aineistojen hinnat ja kirjastojen määrärahat vaikuttivat hankintapäätökseen, ja niiden koettiin tekevän hankinnasta vaikeampaa.

”Tarjontaa on vaikea hahmottaa kokonaisuutena, samoin sitä, miten se vaikuttaa painetun aineiston hankintaan: onko se painettua aineis-

toa täydentävää vai korvaavaa. Tässä vaiheessa on myös vaikea mieltää sitä, mistä aiheista e-kirjoja erityisesti pitäisi hankkia. ”

”Vaikeahkoa, koska ne ovat kalliita suhteutettuna määrärahoihin. Sama tuote ostetaan jo nyt monessa eri esitysmuodossa (painettu kirja, isotekstininen, CD-äänikirja ym.). Myös e-kirjojen hankinta ja lainaaminen on vielä vaiheessa myös valtakunnallisesti. Asiakkaat eivät ole myöskään esittäneet vielä mitään toiveita e-kirjoihin liittyen, vaikea tietää, mitä he haluaisivat hankittavaksi. Pitää kuulostella ja pysyä ajan tasalla ja reagoida sen mukaan. ”

E-aineistojen tilaamiseen toivottiin monissa vastauksissa yhtenäistä käytäntöä, sillä nyt monet kirjastot kokivat hankkimisen haastavaksi juuri monen erilaisten ohjelmien ja hankintakanavien takia. Toivottiin valtakunnallista käytäntöä, ohjeistusta sekä sopimuksia kirjastoihin. Laitteiston kerrottiin tuovan rajoitteita e-aineiston hankintaan. Vastauksissa kävi ilmi, että uusimpia hankintaversioitakaan ei ole viitsitty hankkia. Myös tehdyt sopimukset palveluntoimittajien, esimerkiksi Ellibsin kanssa, sitovat kirjastot kyseisen toimittajan aineistovalikoimaan.

”Tekijänoikeuskysymykset rajoittavat tarjontaa häiritsevästi. Lisäksi järjestelmätoimittajan kanssa on ollut teknisiä ongelmia. E-kirjojen tarjoajan tilausjärjestelmä on hidas ja hankalakäyttöinen. ”

”Ostetaan vain Ellibsiä eikä meillä ole edes käytössä heidän uusinta hankintaversiotaan (joka maksaisi), joten on kyllä vähän hankalaa. Vaatii sähköpostiviestittelyä ym. ennen kuin näkyvät kirjastojärjestelmässä. Mutta odotamme vilkkaampaa käyttöä e-kirjoille ennen kuin kannattaa tehdä mitään lisäinvestointia. ”

Vaikeuksiksi e-aineistojen hankinnassa koettiin myös uusien asenteiden vastustaminen.

”Taitaa olla tässä sama ongelma kuin aikoinaan videoiden kohdalla, että "vanhat" parrat eivät pitäneet ko. aineistoa sopivana kirjastoon. Pienessä kirjastossa elokuvien osuus on kuitenkin merkittävä, koska niiden vuokrauskin on mahdotonta melko useissa kunnissa. ”

Joissakin vastauksissa e-aineistojen hankintaa ei koettu toisaalta vaikeaksi. Tämä varmastikin johtuu siitä, että näillä kirjastoilla on jo paljon kokemusta e-aineistoista. Perusteluina olivat myös, että kirjastokimpat helpottavat työtaakkaa etenkin pienillä kirjastoilla, ja yleensä vain yksi kirjasto kimpassa on vastuussa e-aineistojen

hankinnasta. Myös kunnon perehtyminen e-aineistoihin ja asian hahmottaminen auttaa hankinnassa. Vastaajat, jotka kertoivat hankkimisen olevan helppoa, ilmoittivat heillä olevan toimivat laitteet ja alustat.

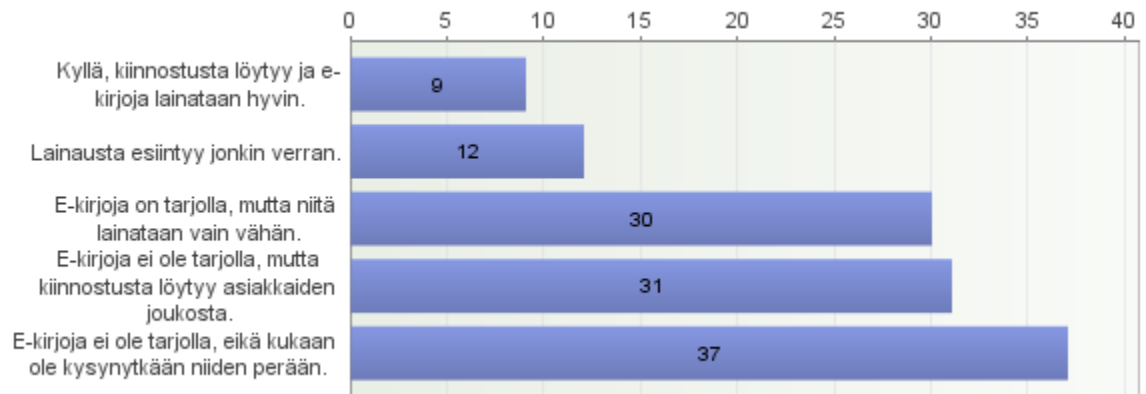
”En erityisen hankalaksi. Koen, että e-aineistojen suhteen kirjastoilla on paljon liikkumavaraa. Kaipaisin kuitenkin (niin kuin kaikki muutkin kirjastoalalla tuntuvat) kokonaisratkaisua e-aineistojen suhteen.”

”Ei, jos olisi hyviä alustoja ja palveluja tarjolla.”

4.4 Asiakkaiden kiinnostus

Kirjastoilta kysyttiin parilla kysymyksellä, löytyykö asiakkailta kiinnostusta lainata e-aineistoa kirjastoista (Kuvio 8. E-kirjojen kysyntä). E-kirjojen lainausta koskevassa kysymyksessä eniten vastauksia (31,3 %) tuli väittämään ”e-kirjoja ei ole tarjolla, eikä kukaan ole kysynytään niiden perään”. Melkein samat vastausmäärät saatiin kahteen väittämään. ”E-kirjoja ei ole tarjolla, mutta kiinnostusta löytyy asiakkaiden joukosta”-vaihtoehdon valitsi 26,2 prosenttia vastaajista, ja ”e-kirjoja on tarjolla, mutta niitä lainataan vain vähän”-vaihtoehdon 25,4 prosenttia vastaajista.

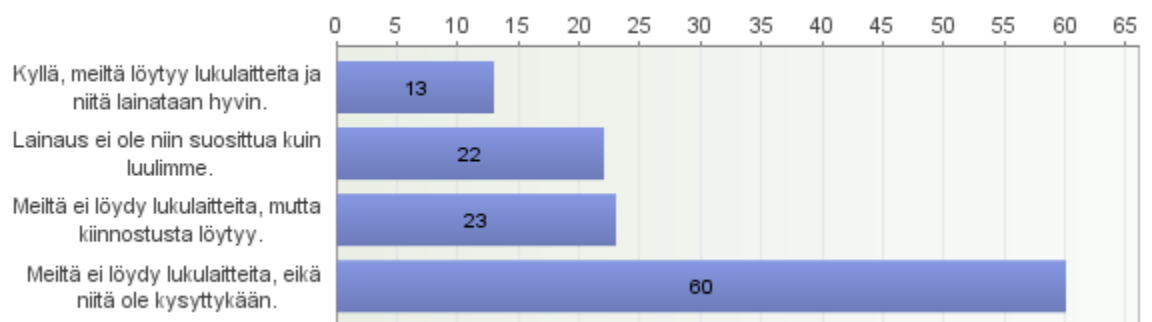
Vain yhdeksän vastaajaa (7,6 %) totesi, että e-kirjoja kohtaan on paljon kiinnostusta, ja että niitä lainataan hyvin. Tämä osoittaa sen, että e-kirjoja käyttävät ryhmät eivät ole löytäneet aineistoa kirjastosta. Myös useimmiten suppea valikoima saattaa karkottaa e-kirjojen käyttäjät toisille hankintakanaville kuin kirjastoon.

Kuvio 8. E-kirjojen kysyntä

Lukulaitteiden kysyntää kysyttiin myös (Kuvio 9. Lukulaitteiden kysyntä). Eniten, ja melko odotetusti, vastauksia tuli väittämään ”meiltä ei löydy lukulaitteita, eikä niitä ole kysytytkään” (50,8 %). Yllättävää on kuulla, etteivät kirjaston asiakkaat ole vaatineet kirjastoja hankkimaan lukulaitteita valikoimiin. Toisaalta sellaista asiaa, jota itsekkään ei käytä, ei osata vaatia kaikkien käytettäväksi.

22 vastausta (18,6 %) tuli väittämään ”lainaus ei ole niin suosittua kuin luulimme”, ja 23 vastausta (19,4 %) ”meiltä ei löydy lukulaitteita, mutta kiinnostusta löytyy”. Vähiten vastauksia tuli väittämään ”kyllä, meiltä löytyy lukulaitteita ja niitä lainataan hyvin” (11 %).

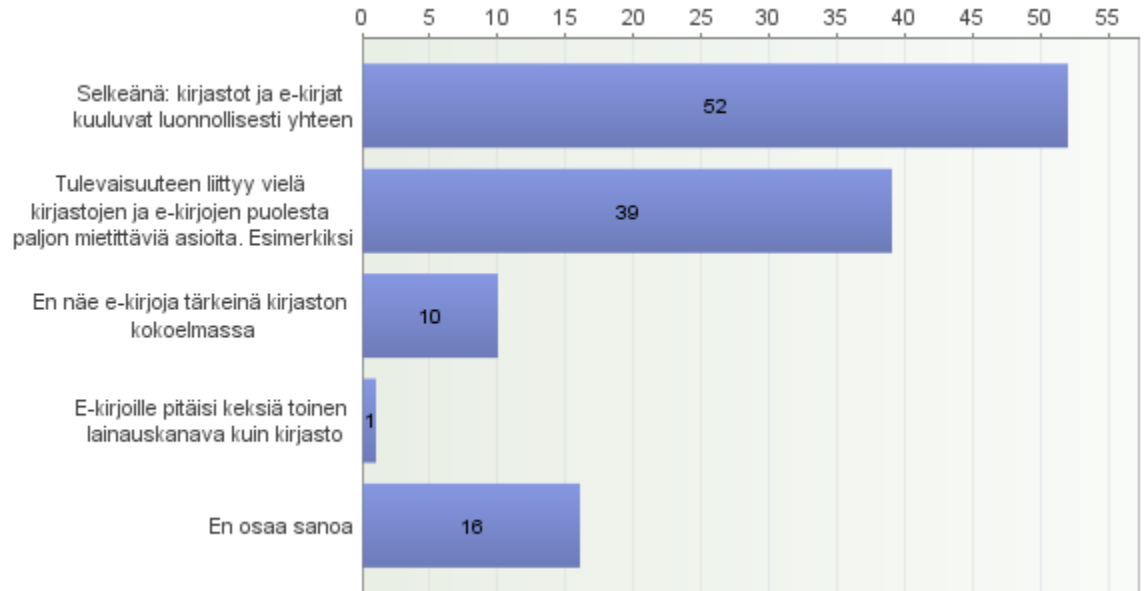

Kuvio 9. Lukulaitteiden kysyntä

4.5 E-aineistojen tulevaisuus kirjastoissa

Kirjastoilta kysyttiin e-kirjojen merkityksestä tulevaisuudessa (Kuvio 10. E-kirjojen tulevaisuus). Oli mielenkiintoista tietää, millaisia ajatuksia e-aineistojen asema kir-

jastoissa herättää. Annoin ensin väittämiä, joihin he saivat vastata, ja sen jälkeen vastaajat saivat myös avoimella kysymyksellä kertoa omin sanoin mielipiteensä e-kirjojen tulevaisuudesta ja tehdä lisäkommentteja.

Kuvio 10. E-kirjojen tulevaisuus

Melko yllättävää oli, että suurin osa vastaajista (44 %) siis näkee kirjastot luonnollisena lainauskanavana e-kirjoille. Suurin osa vastaajakirjastoista kelpuuttaisi e-aineistot kokoelmiinsa. Kymmenen vastaajaa (8,4 %) ei näe e-aineistoa tärkeänä kirjaston kokoelmassa. Yhden vastaajan (0,8 %) mielestä e-kirjoille pitäisi saada jokin toinen julkaisukanava kuin kirjasto. 16 vastaajaa (13,5 %) ei osannut määrittellä e-kirjojen tulevaisuutta kirjastossa.

39 vastausta (33 %) tuli väittämään ”tulevaisuuteen liittyy vielä kirjastojen ja e-kirjojen puolesta paljon mietittäviä asioita”. Esimerkkejä sai kertoa avoimella vastauksella. Avoimeen vastaukseen tuli 34 kommenttia. Esimerkkejä löytyi laidasta laitaan. Suurimmat kysymykset liittyivät käyttö- ja lainausoikeuksiin. Vastauksissa toivottiin laitteistoriippumattomia lainausjärjestelmiä ja ratkaisuja lainausvaikeuksiin.

Kirjastokimppojen vaikutusta e-kirjojen lainaukseen myös mietittiin. Yksi kysymys oli, tarjoavatko kimpat tulevaisuudessa yhdessä e-kirjoja vai kukin kirjasto erikseen. Myös sitä kysyttiin, voiko kirjoja hankkia koko kimpan käyttöön. Kirjastoille

tarkoitettua e-kirjatarjontaa haluttiin myös lisää, varsinkin uutuuksista. Kirjastoso-
pimuksia kotimaisten kustantajien kanssa toivottiin. Suurten kustantamoiden vas-
tustusta kirjastoja vastaan kummeksuttiin, ja kustannuspolitiikkaan toivottiin pa-
rannusta.

”Uuden, kiinnostavan aineiston lainausoikeus e-kirjoina (fyysisten ta-
paan) kirjastoille kohtuullisilla kustannuksilla.”

E-aineistojen hinnoitteluun haluttiin myös muutosta. Hintasuhdetta pitäisi korjata,
ja kirjastojen mielestä olisi tärkeää löytää hyvä veloitus- ja lisenssimalli. E-kirjojen
hankintaan toivottiin parempaa ja monipuolisempaa ohjeistusta. Asiakkaiden e-
aineistojen käyttötaidot tulivat myös esiin vastauksissa, ja niistä oltiin huolissaan.
Pelättiin, että asiakkaita ei kiinnosta kirjastojen e-aineisto kovinkaan paljon.

”Miten taataan kansalaisille oikeus lainata e-kirja maksutta mistä ta-
hansa kirjastosta?”

Tekijänoikeudet mainittiin monessa vastauksessa, ja niihin toivottiin muutosta en-
nen suurempaa käyttöönottoa kirjastojen e-aineistoille. Myös e-kirjojen kopiointi-
säännöksiä ja tallennusmuotoa pitäisi muuttaa sopivammaksi ja yhtenäisemmäksi.
Kirjastojen lukulaitteet arveluttivat, ja niiden kehitysnopeutta mietittiin. Pysyvätkö
kirjastot mukana lukulaitteiden teknologiassa, ja kestävätkö lukulaitteet lainaamis-
ta.

Annoin myös mahdollisuuden kommentoida seuraavassa kysymyksessä edellisen
kysymyksen vastauksia omilla mielipiteillä. Kommentteja tuli 39 kappaletta. Kom-
mentteja tuli esimerkiksi vaihtoehtoisista lainauskanavista.

”Vaikken näekään e-kirjojen luonnollisesti kuuluvan juuri kirjastoon, on
mielestäni tarpeetonta ja turhaa tehdä keinotekoisesti jotain erillistä
jakelukanavaa, kun kirjastossa on jo taitoa ja muita resursseja ottaa
myös e-kirjat jakeluun.”

Pari vastaajaa koki e-aineistot liian kaupallisiksi tuotteiksi, minkä takia ne eivät
sopisi maksuttomaan kirjastoon. Myös jotkut vastaajista miettivät asiakkaiden mie-
lipidettä e-aineistoihin. Asiakkaat eivät vielä ehkä koe e-aineistoja niin merkittäviksi
asioiksi kirjastoympäristössä.

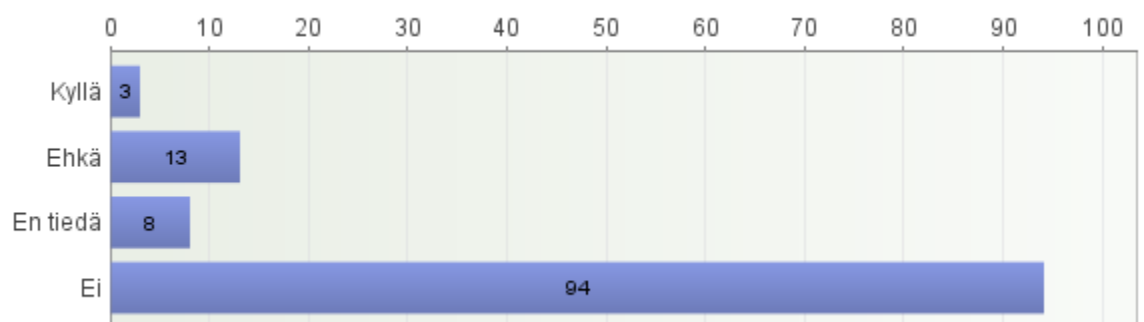
Monista vastauksista kävi ilmi, että sopimusneuvottelut kustantajien kanssa hidastavat e-aineistojen saamista kirjastoihin. Lainsäädäntö pitäisi ensin saada kuntoon, jotta e-kirjat yleistyisivät koko maan yleisissä kirjastoissa. Lainausoikeuksia on vaikea saada kirjastoihin. Vastauksissa kävi ilmi, että valtakunnallinen ratkaisu sopimusneuvotteluihin helpottaisi työtä kirjastojen ja kustantajien välillä. Tekijänoikeudet mainittiin vastauksissa, ja niihin toivottaisiin myös parannusta.

Monen vastaajan mielestä e-aineistojen tulevaisuus kirjastossa riippuu paljon rahoituksesta. Työntekijöitä toivottiin koulutettavan enemmän e-aineistojen tulevaisuuden haasteisiin. Esimerkiksi uuteen tekniikkaan ja tekijänoikeuksiin toivottiin saatavan koulutusta.

Monien mielestä e-formaatin merkitys kasvaa tulevaisuudessa. Kysyntää on nyt vähän asiakkaiden keskuudessa, mutta monet arvelivat asiakkaidenkin löytävän e-aineistot ajan kuluessa. Joidenkin mielestä suomenkielisen e-aineiston saaminen kirjastoihin loisi enemmän kysyntää.

Kirjasto on perinteisesti ollut ilmainen jakelukanava erilaiselle aineistolle, joten tulevaisuudessa myös e-kirjat nähdään luonnollisesti osana kirjaston toimintaa. Vastauksissa muistutettiin, että kirjaston on tarjottava kaikenlaista materiaalia ihmisille, myös e-aineistona. Nytkin aineistoa on monissa eri formaateissa (esimerkiksi äänikirjat, DVD:t), joten miksi ei myös e-formaatissa.

”Kirjaston aineistossa muoto ei tähänkään asti ole ollut ratkaiseva vaan sisältö. Oleellista on, että asiakas löytää tarvitsemansa tiedon (tai viihdykkeen) olipa se sitten painettua tekstiä, ääntä tai kuvaa.”

Kuvio 11. Syrjäyttävätkö e-kirjat painetut kirjat?

Lomakkeessa kysyttiin mielipiteitä siitä, syrjäyttävätkö e-kirjat painetut kirjat (Kuvio 11. Syrjäyttävätkö e-kirjat painetut kirjat). Vastaajia oli 118 kappaletta. Suurin osa (79,6 %) vastaajista vastasi kysymykseen kielteisesti. Vain kolmen vastaajan (2,5 %) mielestä e-kirjat syrjäyttävät painetut kirjat. 13 vastaajaa (11 %) vastasi kysymykseen ”ehkä” ja kahdeksan (6,7 %) ”en tiedä”.

Painettujen kirjojen häviämiseen tulevaisuudessa ei siis uskota kirjastoalalla. E-kirjat eivät näytä olevan suuri vihollinen painetulle tekstille. Annoin mahdollisuuden perustella vastauksia avoimessa kysymyksessä. Vastaajista 78 perusteli ei-vastaustaan listaamalla painetun kirjan hyviä puolia. Painettu kirja on monien mielestä mukavampi käsitellä, eikä e-kirjasta saa samanlaisia elämystä kuin painetusta kirjasta.

”Kirja on aina kirja! Ihana esine jo kädessä ja käsitellä. ”

”Ehkä opiskelumateriaalina, mutta kaunokirjallisuus halutaan tavallisten kirjojen muodossa ainakin lähitulevaisuudessa. Olemme kiintyneet kirjaan esineenä ja vapaa-ajan tunnelman tuojana. Laiturin nokalle ei haluttane lukulaitteita vaan käteen sopiva kirja. ”

Joidenkin mielestä taas e-kirjojen yleistymisen ottaa oman aikansa, eivätkä e-kirjat syrjäytä painettuja vielä pitkään aikaan. Asiaa perusteltiin sillä, että e-kirjamarkkinat ovat vielä pienet Suomessa. E-kirjojen hinnanlaskut sekä lukulaitteiden yleistymiset saattavat joidenkin mukaan edesauttaa e-formaatin laajempaa käyttöä.

”Jos katsotaan asiaa tarpeeksi pitkällä aikavälillä niin luultavasti kyllä, mutta siihen tulee menemään Suomen oloissa vielä pitkä aika. Hinnointelu pitää ensin saada huomattavasti alemmaksi tai jos hinnat pysyvät nykyisinä, e-kirjaan pitää saada jotain lisäarvoa, jota painetusta kirjasta ei saa.”

E-kirjasta toivottiin rinnakkaista, ei poissulkevaa vaihtoehtoa painetulle kirjalle. E-aineiston nähtiin pikemminkin täydentävän painettujen kirjojen kokoelmaa, eikä täysin syrjäyttävän sitä. Monissa vastauksissa muistuteltiin e-kirjan ja fyysisen kirjan eri funktioista. Molemmilla on erilaiset luku- ja käyttöliittymät, joten kysyntää riittää tulevaisuudessa luultavasti kummallekin.

”Osittain syrjäyttää, samalla tavalla kuin hakukoneet ovat syrjäyttäneet tietosanakirjat ja sen tyyppisen aineiston. Luulen kuitenkin, että kaudonkirjallisuus säilyy pääosin painettuna. Lehdet, musiikki ja elokuvat siirtyvät varmasti ensin sähköisiksi.”

Esimerkiksi oppikirjojen julkaisutapana e-kirja nähtiin hyvinä vaihtoehtona. Opiskeluympäristössä e-aineistot saattavat helpottaa työtaakkaa, sekä auttaa kirjojen kantamisessa paikasta paikkaan. Ekologiset syyt mainittiin myös vastauksissa. Paperinkäyttö tulee vähenemään tulevaisuudessa, ja perinteinen sanomalehti saattaa hyvinkin poistua markkinoilta.

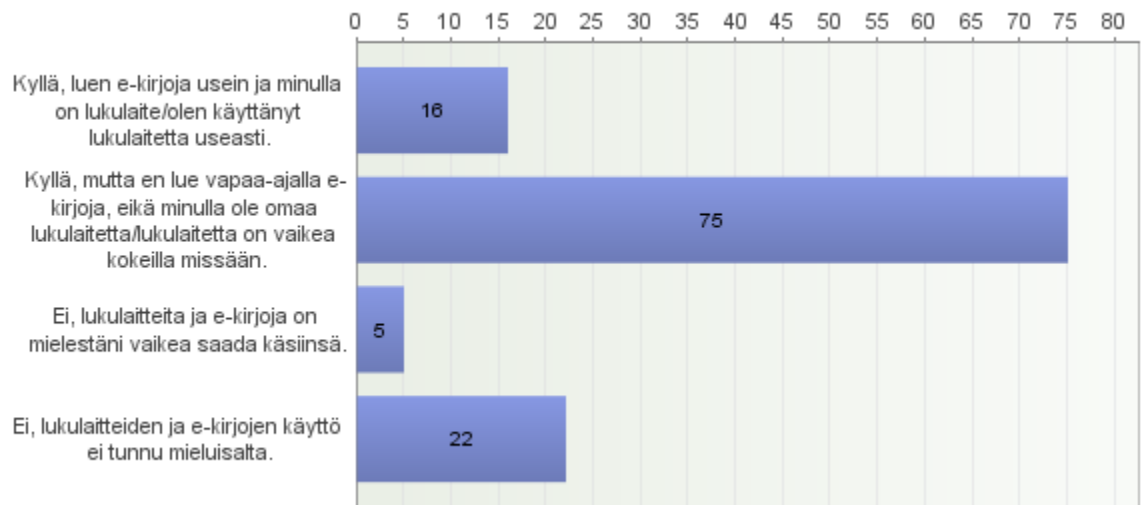
”E-kirja palvelee hyvin opiskelu- ja työkuvioidissa. Paperimuotoinen kirja säilyttää arvonsa pitkään, jos puhutaan oikeasta kirjallisuuden harrastamisesta - mikä kyllä on vähenemässä kaiken aikaa. ”

Perusteluja löytyi myös sille, miksi e-kirja voisi tulevaisuudessa syrjäyttää painetun kirjan. Musiikki ja elokuvat otettiin esimerkkeihin mukaan, sillä musiikkiäänitteet ja elokuvaformaattit ovat digitalisoituneet. Väitettä myös perusteltiin nuorison teknillisen tietämyksellä ja suurella käytöllä. Monissa vastauksissa arveltiin, että nykyinen nuori sukupolvi ottaa e-kirjat omikseen. Monissa vastauksissa todettiin, että Suomi on paljon jäljessä muusta maailmasta. Suomessa e-kirjoilla ei ole vielä niin paljon kysyntää kuin esimerkiksi USA:ssa, mutta tulevaisuus näyttää.

”Miksei syrjäyttäisi? Sama tapahtunut jo elokuvatallenteilla ja musiikkiäänitteille. Osa (asiakkaiden pitkä häntä) tuskin koskaan tarttuu e-kirjaan mutta verkkonatiiveille se on luonnollista. Digitoimaton aineisto pyörii vielä jonkun aikaa fyysisinä tallenteina ja jonkunlainen "sekatalous" vallinnee niin pitkään kunnes suurin osa on digitoitu. ”

”Esim. Amazon-kirjakauppa myy tällä hetkellä jo enemmän sähköisiä kuin painettuja kirjoja. Kehitys tulee kääntymään tähän suuntaan myös kirjastoissa väistämättä. Uskon silti, että kirjastoissa myös painettu, vanhempi aineisto säilyttää merkityksensä.”

4.6 E-kirjojen ja lukulaitteiden käyttökokemus

Kuvio 12. E-aineistojen käyttökokemus

Kyselyssä kysyttiin omakohtaisia käyttökokemuksia e-kirjoista ja lukulaitteista (Kuvio 12. E-aineistojen käyttökokemus). Vastaajia oli 118 kappaletta. Eniten vastauksia (63,5 %) tuli väittämään ”kyllä, mutta en lue vapaa-ajalla e-kirjoja eikä minulla ole omaa lukulaitetta/lukulaitetta on vaikea kokeilla missään”. Moni siis kertoo kokeilleensa e-kirjoja tai lukulaitteita, mutta he eivät käytä niitä vapaa-ajallaan. Toiseksi eniten vastauksia (18,6 %) tuli väittämään ”ei, lukulaitteiden ja e-kirjojen käyttö ei tunnu mieltä”. Väittämään vastaajat eivät ole siis kokeilleet e-kirjoja tai lukulaitteita koskaan käytännössä.

16 vastaajaa (13,5 %) lukee e-kirjoja usein ja he ovat käyttäneet lukulaitetta monesti. Ainoastaan viiden vastaajan mielestä e-kirjoja ja lukulaitteita on vaikea saada käsiinsä. On hyvä huomata, että ainoastaan neljä prosenttia vastaajista kokee e-kirjojen ja lukulaitteiden hankkimisen itselle vaikeaksi. Toki lukuun vaikuttaa se, että kaikki vastaajat olivat töissä kirjastoissa, joiden kautta moni varmasti on opetellut käyttämään e-aineistoja.

Avoimessa kysymyksessä kysyttiin e-kirjojen ja lukulaitteiden käyttökokemukseen liittyviä vaikeuksia. Vastauksia tuli 82 kappaletta. Vastaajat saivat kommentoida eteensä tulleita vaikeuksia e-kirjojen ja lukulaitteiden käytössä. Osa vastaajista vastasi kysymykseen ei –väittämällä, eivätkä he olleet kokeneet minkäänlaisia

hankaluuksia e-kirjojen tai lukulaitteiden kanssa. Osa vastaajista taas koki, ettei heillä ole tarpeeksi kokemusta e-kirjoista tai lukulaitteista.

Yleisin eteen tullut ongelma lienee se, ettei e-kirjojen ja lukulaitteiden käyttökokemus ollut samanlainen kuin painetun kirjan. Koettiin, että taustavalaistu näyttö oli huono silmille, ja silmät kuivuvat herkästi siltä luettaessa. Pitkiä teoksia ei myöskään jakseta lukea pieneltä näytöltä, mutta esimerkiksi sanomalehdet ja pienet artikkelit koettiin helpommin luettavaksi e-aineistona. Kaikki teokset eivät kommenttien perusteella sovellu pieneltä näytöltä luettavaksi, varsinkin jos kirjassa on paljon pitkiä lauseita ja rönsyilevää, murrerikasta tekstiä. Moni myös mainitsi, ettei jaksaa työpäivän jälkeen tihrustaa uudelleen näyttöä.

Tekniset ongelmat tuottivat paljon harmia e-kirjojen ja lukulaitteiden käytössä. Käyttöoikeuksien hallinta ja DRM -suojaukset olivat aiheuttaneet paljon ongelmia vastaajille. E-kirjojen siirtäminen lukulaitteelle oli monen mielestä myös vaikeaa. Lukulaitteiden lyhyttä käyttöikää kritisoitiin myös.

”Lainattavien e-kirjojen DRM -suojausten takia tarvitaan erilaisia tunnuksia, lukuohjelmia ja niiden valtuuttamisia. Tämäkin vaihtelee riippuen siitä, käyttääkö pöytäkonetta vai älypuhelinta tai tablettia.”

”Eka kokeilemani lukulaite piti päivittää (!) ennen kuin sai ostetun e-kirjan toimimaan - tämä selvisi vasta englanninkielisiä keskusteluvivuja lukemalla. Ostaminen ja lukulaitteelle siirtäminen on muutenkin ollut takkuista, olen kokeillut kahta mallia. Ilmaiset kirjat siirtyvät kyllä ongelmitta.”

Myös lukuohjelmien kirjavuus koettiin huonoksi asiaksi. Palvelut ja eri e-kirjaformaatit eivät toimi kaikissa laitteissa. Esimerkkinä oli annettu PDF-formaatit, jotka eivät toimi kunnolla perinteisissä lukulaitteissa. Overdrive- niminen e-kirjantarjoajapalvelu ei yhden vastaajan mukaan toimi iPadissa.

”Eri laitteilla eri ohjelmia: Adobe Digital Editions, Bluefire Reader. Niiden asentaminen ja käyttö eivät välttämättä kovin yksinkertaista asiakkaille.”

Yhtenä ongelmana koettiin olevan myös kirjaston lukulaitteiden ja e-kirjojen yhteensopivuus. Kaikkia kirjaston e-aineistoja ei voi lukea kaikilla lukulaitteilla, joita kirjastosta löytyy. Monet pitivät kirjastojen e-aineistojen käyttöä monimutkaisena,

sillä lukemiseen tarvittava lukijaohjelma täytyy ensin ladata, tehdä sinne käyttäjätunnus sekä sen jälkeen kirjautua sekä lukijaohjelmaan että kirjaston e-kirjakokoelmaan.

4.7 E-aineistojen mahdollisuudet

Vastaajakirjastoilta kysyttiin, minkälaisia mahdollisuuksia he näkevät e-kirjojen ja lukulaitteiden käytössä tulevaisuudessa. Kaikki kyselyn 118 vastaajasta vastasivat tähän kysymykseen. Monen mielestä opiskelijalle e-aineistot tuovat paljon mahdollisuuksia. Tenttikirjat olisivat helposti saatavilla e-formaatissa. Kirjastojen tarjoamana aineistot olisivat vielä ilmaisia opiskelijoille.

”Etenkin kurssikirjojen suhteen e-kirjat ovat positiivinen asia. Kun kurssikirjoja voi ladata e-muodossa, kirjojen jonot katoavat, hyllytilaa vapautuu kirjastoista ja opiskelijoiden tasa-arvo lisääntyy kun kaikilla on pääsy samaan tietoon.”

E-kirjojen kanssa matkustaminen kävisi helpommaksi monen mielestä. Esimerkiksi opiskelijoiden ei tarvitsisi ottaa joka kerta tenttiaineistoa mukaansa viikonloppumatkalle. Lomamatkallekaan ei tarvitse enää ottaa mukaan painavia matkaoppaita fyysisinä painoksina. Heikkonäköiset ihmiset hyötyisivät lukulaitteista, sillä niissä on ominaisuuksia, jotka helpottavat tekstin lukemista. Esimerkiksi tekstin suurentaminen voisi kiinnostaa isotekstisten kirjojen lukijoita. Lukulaitteiden hakumahdollisuudet helpottaisivat tiedon etsintää kirjoista.

”Jo nyt e-kirjoja ja lukulaitteita käyttävät asiakkaat pitävät siitä, ettei heidän esim. tarvitse ottaa lomamatkalle mukaan fyysisiä kirjoja, vaan voivat lukea romaaneja tai matkaoppaita lukulaitteella, iPadilla tai iPhoneella. Maailma mobilisoituu entistä enemmän eli tarvittava tieto kulkee mukana pienessä koossa. Ideaalitulanteessa e-kirjan saa tarvittaessa ladattua helposti ja nopeasti mukaansa.”

Monen mielestä e-aineistot ovat vaivattomia ja ekologisia vaihtoehtoja. Vielä ne eivät ole tosin kaikkien saatavilla, ja monet vastaajat toivoivatkin niiden yleistyvän kirjastossa. Lukulaitteiden lainausta tosin ei pidetty kirjastolle kuuluvaksi, vaan lukulaitteen haluttiin olevan mieluummin asiakkaan hankinta kuin kirjaston. Kirjastot tarjoaisivat tässä tilanteessa aineistoa ja kokeilumahdollisuuksia. Lukulaitteiden

aikakauden ennustettiin loppuvan tulevaisuudessa, ja tilalle tulevat esimerkiksi tabletit ja älypuhelimet.

”Kirjastot ovat ennen kaikkea sisältöjen välittäjiä, eivät niinkään lukulaitelainaamoita. Lukulaitteiden lainaus on ollut perusteltua tässä vaiheessa, kun ne ovat uusia ja asiakkaille on haluttu tarjota mahdollisuus tutustua niihin, mutta jatkossa asiakkaat hankkivat lukulaitteensa, esim. tabletit.”

Asiakkaiden näkökulmasta e-aineistot kirjastoissa toisivat helppokäyttöisyyttä aineiston lainaukseen. Automaattisen palautuksen ansiosta e-aineistosta ei aiheutuisi myöhästymismaksuja, kirjojen korjausta tai karhukirjeitä. Myös todella laajat kokoelmat odottaisivat asiakkaita, jos vain hinnoista päästäisiin sopuun. E-kirjat monipuolistaisivat aineistoa, ja huonosti saatavia kirjojakin saataisiin kokoelmiin. E-aineistot helpottaisivat kirjastoissa ainakin poistotyötä sekä suosittujen kirjojen kysyntäpiikkiä. Tämä tarkoittaisi kirjan melko vapaata jakamista, mitä kirjastot eivät pysty vielä ainakaan tekemään. Kirjastojen e-kirjat voivat olla lainassa vain yhdellä asiakkaalla kerrallaan, eikä tämä tuo mitään uutta nykyiseen kirjastojen käyttöön.

”Olisi hienoa jos lisenssejä joihinkin suosittuihin kirjoihin voitaisiin ostaa useita joksikin tietyn ajaksi. Kun kirja ei ole enää niin kysytty, ei ylimääräisiä kappaleita jäisi pyörimään nurkkiin.”

4.8 E-aineistojen haasteet

Kyselylomakkeessa kysyttiin myös sitä, minkälaisia haasteita kirjastot näkevät e-kirjoissa ja lukulaitteissa. Kaikki kyselyn 118 vastaajasta vastasivat tähän kysymykseen. Moni kommentoi lukulaitteiden käytettävyyttä ja laitteiden tulevaisuutta. Ajatuksesta, jossa kirjastot lainaisivat lukulaitteita asiakkaille, ei pidetty. Lukulaitteiden lainauksessa on monia kyseenalaisia kohtia, kuten esimerkiksi mitä tehdä, jos lukulaite hajoaa asiakkaan käsittelyssä. Niiden kestävydestä monellakaan ei ollut tietoa. Lukulaitteilta lukemista ei pidetty kovin kiinnostavana, vaikka erilaisia säätöominaisuuksia löytyy esimerkiksi heikkonäköisille. Lukulaitteita pidettiin ohimenevänä ilmiönä, sillä e-kirjan lukemiselta toivottiin monikäyttöisyyttä. Siinä ta-

pauksessa tabletit olisivat parempi vaihtoehto, koska niissä on enemmän ominaisuuksia kuin tavallisissa e-kirjan lukulaitteissa.

E-kirjojen haasteena pidettiin ihmisten asenteita ja ennakkokäsityksiä. E-kirjoja pidettiin vanhuksia syrjivänä, jos suurin osa kirjallisuudesta muuttuu e-formaattiin. E-aineistojen käytöstä toivottiin helppokäyttöisempää juuri erilaisten käyttäjäryhmien takia. Kulttuuriperinnön säilymisestä oltiin myös huolissaan, kun tärkeä tieto muuttuu e-formaattiin. Säilyvätkö kirjat vuosisatoja eteenpäin sähköisessä muodossa, vai katoavatko ne jossain vaiheessa bittiavaruuksiin? Myös sitä kysyttiin, toimiiko pitkäaikaissäilytys millä tavalla, jos kirjaston aineistoa tarjotaan kolmannen osapuolen omistuksessa olevilta laitteilta.

Monia mietityttivät sopimusten ja lainsäädännön hankaluudet. Jos kirjastot eivät saa hankkia ja välittää maksutta asiakkailleen e-aineistoja, toteutuuko siinä tapauksessa kansalaisten vapaa tiedonsaanti? Vastauksissa toivottiin kaikkia osapuolia tyydyttäviä sopimuksia aineistosta ja sen käytöstä. Esimerkiksi Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin -hankkeen kautta toivottiin pikaisia päätöksiä ja toimivuutta liittyen e-aineistojen hankintaan kirjastoissa. Myös tekijänoikeuslainsäädäntö ja sen tuomat haasteet kirjastoille e-aineistojen hankinnassa ja käytössä mietityttivät vastaajia.

E-aineistoihin liittyviä standardeja toivottiin, sillä nyt esimerkiksi erilaiset käyttöliittymät toivat ongelmia monelle kirjastoammattilaiselle. E-kirjojen hinnoittelua haluttiin toimivammaksi, sillä nyt monet e-kirjat maksavat enemmän kuin painetut teokset. Haasteita arvioitiin tuovan e-aineistojen huono asiantuntemus kirjastoissa. Työntekijöitä pitäisi kouluttaa tähän liittyen enemmän.

Myös kiinnostavan aineiston huono saatavuus haluttiin kuntoon. Yksi vastaajista oli huolissaan kirjastokäyntien harvenemisesta, sillä aineistot siirtyvät pikkuhiljaa enemmän verkkoon. Miten kirjastot pystyvät mittaamaan toiminnallisuutta ja näyttämään suosiotaan, jos asiakasvirta vähenee fyysisessä tilassa. Tekniikan mennessä eteenpäin toivottiin myös kirjastojen pysyvän virrassa mukana. Tämä tuottaa haasteita tulevaisuudessa.

5 YHTEENVETO

Moni vastaaja harmitteli etenkin suomalaisen kaunokirjallisuuden puutetta hankkiessaan e-kirjoja. Suuret kustantajat eivät suostu myymään kirjastoille e-aineistoja, tekijänoikeuslainsäädännön takia. Vaikka sopimukseen päästäisiin kirjastojen ja e-kirjatarjoajan kanssa, ovat hinnoittelumallit melko mahdottomia. Käyttöoikeudet maksavat, ja rajattoman käyttöoikeuden lisenssejä on vaikea saada e-kirjoihin. Pienillä, yksittäisillä kirjastoilla ei yleensä ole varaa maksaa näistä lisensseistä, joten tulevaisuudessa kirjastokimppojen merkitys kasvaa. Tekijänoikeusmaksuja korvaavia valtion tarjoamia kirjastoapurahoja toivottiin annettavan myös e-kirjoista eikä vain painetusta aineistosta, jolloin kirjastojen on helpompi tarjota elektronista aineistoa. Tulevaisuus näyttää, pääsevätkö kirjastot ja e-kirjatoimittajat sopuun sopimusneuvotteluissa, vai käydäänkö neuvottelut kansallisella tasolla reilumpien sopimuksien toivossa.

DRM-suojauksilla eli käyttöoikeuksien hallinnalla estetään e-kirjoissa tiedoston kopiointi ja tallennus. DRM-suojatut e-kirjat ovat tuottaneet vastaajien kirjastoissa ongelmia, eivätkä ne hyödytä kirjastokäyttöä mitenkään. DRM-suojauksen takia tarvitaan erilaisia lukuohjelmia ja tunnuksia. Yksi vastaaja kertoi lukemisen esimerkiksi pilvipalveluiden avulla muuttuvan hankalaksi, jos se estetään käyttöoikeuksien hallinnalla. Suojaukset eivät hyödytä myöskään tavallisia kuluttajia, ja esimerkiksi kirjakauppa Amazonin on uutisoitu pystyvän poistamaan jo ostettuja DRM-suojattuja e-kirjoja asiakkailtaan, jos se havaitsee jonkinlaista väärinkäytöstä (Amazon Allegedly Deletes Customer's Kindle; Incident Triggers Discussion About Ebooks, DRM, 20.12.2012).

Vastauksissa toivottiin e-kirjoille hankintamallia, joka koskisi koko maan kirjastoja. Nyt sopimusehdot täytyy neuvotella erikseen eri toimittajien kanssa. Valtakunnallisilla sopimuksilla helpotettaisiin e-aineistojen hankkimista kirjastoille sekä varmistettaisiin se, että kansalaiset saisivat e-aineistot maksutta lainaan kun siirrytään painetuista kirjoista e-kirjoihin. Vastaajat toivoivat myös yhtenäisyyttä esimerkiksi hankintaohjelmien erilaisiin käyttöliittymiin. Nyt monet ongelmat hankinnassa johtuivat monimutkaisista ja vanhentuneista hankintaohjelmista. Tämän takia monet kirjastot pitivät e-kirjojen hankintaa monimutkaisena tapahtumana.

Kirjastoammattilaisten koulutuksen puute e-aineiston hankinnassa on ongelma etenkin pienemmissä kirjastoissa, joissa työntekijöillä on paljon muitakin hoidettavia tehtäviä. Osa kyselyyn vastaajista ilmoitti hankinnan olevan hankalaa siksi, etteivät he ole saaneet koulutusta siihen. E-aineiston hankinnassa pitäisi kuitenkin tietää esimerkiksi monia käsitteitä ja osata käyttää erilaisia ohjelmia. Koulutusta pitäisi järjestää enemmän, etenkin kun suuri osa kirjastoista hankkii tulevaisuudessa e-aineistoa.

E-kirjojen vastustajat pitävät painettuja kirjoja käytännöllisempinä käyttöliittyminä kuin sähkökirjoja. E-kirjat voivat kuitenkin hyödyttää monia käyttäjäryhmiä. Suurten ja painavien kirjakasojen kantaminen paikasta toiseen on kohta historiaa, kun yhdessä laitteessa voi kantaa kokonaista kirjastoa. Tämä asia auttaa erityisesti paljon matkustavia ja esimerkiksi opiskelijoita. Lomamatkalle ei tarvitse ottaa mukaansa painettuja matkaoppaita, kun käytetään e-kirjapainosta. Kirjastojen näkökulmasta e-aineistot helpottaisivat jokapäiväisiä rutiineja, kuten palautusta, myöhästymismaksujen käsittelyä sekä poistoa.

Osa vastaajista oli huolissaan kulttuuriperinnön säilymisestä, kun painetut tiedot muutetaan e-kirjamuotoon. Toisaalta nytkin tehdään pitkäaikaissäilytyksiä digitoinnin avulla, ja painetut kirjat voivat hajota ja hävitä. Enemmän pitäisi olla huolissaan siitä, että kansalaiset eivät saa tarpeeksi ilmaista e-aineistoa kirjastoista tekijänoikeuslakien takia. Toteutuuko tässä suhteessa vapaa tiedonsaanti? Kirjastot myös omalta osaltaan ehkäisevät e-kirjapiratismia tarjoamalla laillista ja ilmaista aineistoa. Kustantajat pelkäävät kuitenkin juuri kirjastojen aiheuttavan piratismia antamalla mahdollisuuden kopioida kirjoja laitteelta toiselle tai jättämällä maksamatta sovittua summaa kustantajille ja kirjailijoille (Piratismien pelko hidastaa e-kirjojen tuloa, 24.07.2012).

Vastauksista päätellen suurin osa vastaajista ei pidä sähkökirjoja painettujen kirjojen syrjäyttäjänä. Pikemminkin e-aineistojen asemaa pidettiin tasavertaisena perinteisten kirjojen rinnalla, ja e-kirjojen toivottiin tuovan monipuolisuutta aineistontarjontaan. Kirjastot nähtiin luonnollisena jakelukanavana e-aineistoille, ja monet vastaajat näkivät e-aineistot pikemminkin rinnakkaisena kuin poissulkevana vaihtoehtona painetulle aineistolle.

Vastauksissa kävi ilmi myös kirjastoammattilaisten negatiivinen suhtautuminen kirjastojen tarjoamiin e-aineistoihin. Painettua aineistoa pidetään arvossa, ja monet arvelivat e-kirjojen olevan ohimenevä ilmiö tai vasta kaukana tulevaisuudessa oleva haaste. Varsinkaan lukulaitteiden lainausta ei pidetty hyvänä ideana, vaan mieluummin haluttiin kirjastojen tarjoavan laitteilta luettavaa aineistoa. Tätä perusteltiin esimerkiksi sillä, etteivät kirjastot nykyäänkään tarjoa DVD- tai CD-soittimia.

6 POHDINTA

Suomen yleisille kirjastoille suunnatun kyselylomakkeen yhtenä hyvänä puolena oli tuoreiden mielipiteiden kokoaminen yhteen. Tällä tavoin kirjastojen edustajat saivat kertoa kirjastojen e-aineistoihin liittyvät ongelmakohdat ja hyvät asiat. Kyselylomake sai kohtalaista palautetta vastaajakirjastoilta. Aiheen valinnasta pidettiin, mutta jotkut pitivät kyselyä vaikeaselkoisena juuri aiheen takia. Monilla kirjastoilla ei ollut kunnolla tietämystä e-aineistoihin liittyen, joten kyselyyn oli siksi vaikea vastata. Varsinkin termistön sekavuus harmitti monia vastaajia, ja kyselyssä käytettyjä aiheeseen liittyviä termejä olisi voinut selventää.

E-kirjojen kirjastosopimukset sekä e-kirjojen hinnoittelu pitäisi saada pikimmiten kuntoon, ja parhaiten tämä ratkaisu tapahtuisi kun se tehtäisiin valtakunnallisella tasolla. Tällöin kirjastojen ei tarvitsisi yksi kerrallaan neuvotella sopimuksia e-aineistoihin liittyen. Tällä hetkellä oikeastaan vain suuret kirjastot ja kirjastokimpat voivat hankkia e-aineistoa kokoelmiinsa muun muassa korkeiden hintojen takia.

E-kirjoihin liittyvät asenteet on uudistettava. E-aineistoa ei saisi pitää pakollisena harmina, vaan ajatella asiaa asiakkaiden ja aineiston monipuolisuuden kannalta. Uudistusmieltä pitäisi löytyä kirjastoammattilaisten puolelta, eikä e-aineistoa saisi olla hankkimatta vain työntekijöiden mielipiteiden perusteella. Nyt vastauksissa näkyi pientä ja suurta vastustusta e-aineistoja kohtaan. Toivottavasti mielipiteet muuttuvat, ja työtä tehtäisiin kirjastojen e-aineistojen eteen.

E-kirjojen lainausta kirjastossa on hyvä edistää esimerkiksi markkinoinnilla. Harva asiakas tietää ilman mainontaa, että kirjastot tarjoavat e-aineistoa. Kun lainaus tulee suosittumaksi, asiakkaat alkavat vaatia enemmän e-kirjatarjontaa. Vastauksen perusteella kirjastojen on keskityttävä e-kirjojen eikä lukulaitteiden lainaukseen. Lukulaitteiden lainaus on hyvä palvelu nyt, kun e-kirjat ja lukulaitteet eivät ole vielä niin suosittuja, ja halutaan tutustua tarjontaan. Sen sijaan, kun e-kirjat tulevan suosittumaksi, lukulaitteiden lainaus voi jäädä mieluummin taka-alalle.

LÄHTEET

- Digitaalinen sisältö – kirjaston kohtalonkysymys. 2011. Teoksessa: V. Ristikartano & A. Virrankoski. (toim.) 2011. Eräpäivä!: voimasanoja kirjastosta. Helsinki: BTJ, 43 – 69.
- DRM: Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin. 2012. [Verkkosivusto]. Helsinki: Kirjastot.fi. [Viitattu 20.12.2012]. Saatavana: <http://sahkoisetsisallot.kirjastot.fi/k%C3%A4sitteit%C3%A4/drm>
- E-kirjakysymykseen kovin kourin Ruotsissa. 2012. [Verkkotiedote]. Helsinki: Kirjastot.fi. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://www.kirjastot.fi/fi-FI/ajankohtaista/tiedote/ajankohtaista/e-kirjakysymykseen-kovin-kourin-ruotsissa>
- Ekholm, K. & Repo, Y. 2010. Kirja tienhaarassa vuonna 2020. Helsinki: Gaudeamus.
- eReading-hanke tuo sisältöjä sähköisiin lukulaitteisiin. 2012. [Verkkosivusto]. Helsinki: Viestinnän keskusliitto ry. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: http://www.vkl.fi/tulevaisuus_ja_osaaminen/next_media_-ohjelma/ereading/
- FinELib- konsortio. [Verkkosivusto]. Helsinki: Kansalliskirjasto. [Viitattu 30.10.2012]. Saatavana: http://www.kansalliskirjasto.fi/kirjastoala/finelib/finelib_konsortio.html
- Heikkilä, T. 2004. Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita.
- Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Otava.
- Kallio, K. 2012. Kirjamyynti piristyi kolmen vuoden jälkeen – näitä Suomi lukee. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsinki: Otavamedia. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/kulttuuri/kirjamyynti-piristyi-kolmen-vuoden-jalkeen-naita-suomi-lukee>
- Kansallinen digitaalinen kirjasto edistää kirjasto-, arkisto- ja museoaineistojen saatavuutta. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 15.10.2012]. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Kulttuuri/kulttuuripolitiikka/linjaukset_ohjelmat_ja_hankkeet/digitaalinen_kirjasto/index.html
- Laine, A. 2012. Kanadassa haetaan e-kirjaratkaisua kustantajien ja kirjastojen yhteistyöllä. [Blogimerkintä]. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://sahkoisetsisallot.kirjastot.fi/projekti-tiedottaa/kanadassa-haetaan-e-kirjaratkaisua-kustantajien-ja-kirjastojen-yhteisty%C3%B6ll%C3%A4>

- Miksi valita e-kirja? Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Sähköinenkirja.fi. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://www.sahkoinenkirja.fi/edut-ja-hyodyt/>
- Mosbergen, D. 2012. Amazon Allegedly Deletes Customer's Kindle; Incident Triggers Discussion About Ebooks, DRM. [Verkkolehtiartikkeli]. The Huffington Post. [Viitattu 20.12.2012]. Saatavana: http://www.huffingtonpost.com/2012/10/22/amazon-kindle-deleted-remotely-ebooks-drm_n_2001952.html.
- Nummelin, J. 2011. Tekijänoikeuksien historiasta. Teoksessa: J. Nummelin (toim.) Piraatti vai kirjailija?: tekijän oikeuksia mittaamassa. Helsinki: BTJ, 63–69.
- Ojala, M. 2009. Sananen yleisten kirjastojen roolista Internetissä. Teoksessa: K. Hyphen. (toim.). Kirjasto 2010: lukijat, tekstit ja verkko. Helsinki: BTJ, 125 – 152.
- Paavonheimo, J. 2006. Digitaalisen ja painetun rajalla: kirjoituksia kirjasta, digitaalisuudesta ja kirjastosta. Helsinki: BTJ.
- Pastore, M. 2008. 30 Benefits of Ebooks. [Blogimerkintä]. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://epublishersweekly.blogspot.fi/2008/02/30-benefits-of-ebooks.html>
- Piratismiin pelko hidastaa e-kirjojen tuloa. 2012. [Verkkolehtiartikkeli]. Helsinki: Yle. [Viitattu 21.12.2012]. Saatavana: http://yle.fi/uutiset/piratismiin_pelko_hidastaa_e-kirjojen_tuloa/6081326.
- Pulkkinen, R-L. 2011. Muuttuvatko kirjastot digipajoiksi kun ekirjat valtaavat markkinat? [Verkkosivustoartikkeli]. Aavistus.fi. [Viitattu 17.10.2012]. Saatavana: <http://www.aavistus.fi/muuttuvatko-kirjastot-digipajoiksi-kun-ekirjat-valtaavat-markkinat/>
- Suomen tietokirjailijat ry. 2012. Asia: Tekijänoikeuspolitiikka 2012, keskustelumuis-tio. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry. [Viitattu 16.10.2012]. Saatavana: http://www.suomentietokirjailijat.fi/@Bin/201749/Lausunto_Tekij%C3%A4noikeuspolitiikka+2012.pdf
- Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin. 2012. [Verkkosivusto]. Helsinki: Kirjastot.fi. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://sahkoisetsisallot.kirjastot.fi/>
- Tapio Riikonen ja Projekti Lönnrot. 2005 – 2010. [Verkkosivusto]. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://www.lonnrot.net/>
- Tekijänoikeuden perusteita. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 15.10.2012]. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Tekijaenoikeus/tekijaenoikeuden_perusteita/?lang=fi

Tekijänoikeusjärjestelmä ja toimijat. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 15.10.2012]. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Tekijaenoikeus/tekijaenoikeusjaerjestelmae_ja_toimijat/?lang=fi

Tekijänoikeusjärjestelmän kehittäminen. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 15.10.2012]. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Tekijaenoikeus/tekijaenoikeuden_kehittaaminen/?lang=fi

USA:ssa kustantajat kieltäytyvät myymästä e-kirjoja kirjastolle. 2012. [Verkkotiedote]. Helsinki: Kirjastot.fi. [Viitattu 10.10.2012]. Saatavana: <http://www.kirjastot.fi/fi-FI/ajankohtaista/tiedote/ajankohtaista/usa-ssa-kustantajat-kieltaytyvat-myymasta-e-kirjoja-kirjastoille>

Yleisten kirjastojen e-aineistostrategian pohja. 2012.[Verkkójulkaisu]. Helsinki: Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin. [Viitattu: 28.12.2012]. Saatavana: <http://sahkoisetsisallot.kirjastot.fi/sites/default/files/tiedostot/E-aineistostrategia.versio1.pdf>

LIITTEET

LIITE 1 E-aineistot kirjastossa- kyselylomake**1. Kirjaston nimi****2. Vastaajan tehtävänimike****3. Ikä**

- 18-24
- 25-29
- 30-34
- 35-39
- 40-44
- 45-49
- 50-54
- 55-59
- 60-

4. Sukupuoli

- Nainen
- Mies

5. Kirjaston työntekijöiden määrä**6. Löytyykö kirjastostanne lukulaitteita?**

- Kyllä löytyy.
- Meillä on lukulaitteita kirjastossa, mutta niitä ei lainata niin paljon kuin ajattelimme.
- Meillä ei ole vielä lukulaitteita, mutta aiomme hankkia.
- Meillä ei ole vielä lukulaitteita, emmekä aio hankkia lähivuosina.

7. Jos vastasitte edelliseen kysymykseen "Meillä ei ole vielä lukulaitteita, emmekä aio hankkia lähivuosina", miksi ette aio han

8. Löytyykö kirjastostanne e-kirjoja?

- Kyllä löytyy.
- Meillä ei ole vielä e-kirjoja, mutta aiomme hankkia.
- Meillä ei ole vielä e-kirjoja, emmekä aio hankkia lähivuosina.

9. Jos vastasitte edelliseen kysymykseen "Meillä ei ole vielä e-kirjoja, emmekä aio hankkia lähivuosina", miksi ette aio hankkia

10. Jos vastasitte kysymykseen 6. tai 8. myöntävästi, mikä sai teidät hankkimaan kirjastoonne e-kirjoja/lukulaitteita?

- Asiakkaiden toiveet
- Kokeilunhalu
- Henkilökunnan toiveet
- Muu

11. Onko kirjastossanne e-aineistojen hankintaan palkattua henkilöä/henkilöitä?

- Kyllä
- Ei

12. Arvioi lukulaitteiden tai e-kirjojen lainaajien pääsääntöistä ikäryhmää.

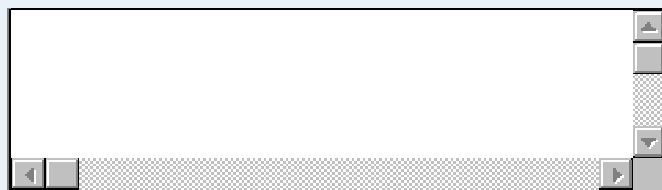
- Alle 18 v.
- 18-27

28-37 38-47 48-57 58-

13. Minkälaista e-aineistoa teillä on saatavilla?

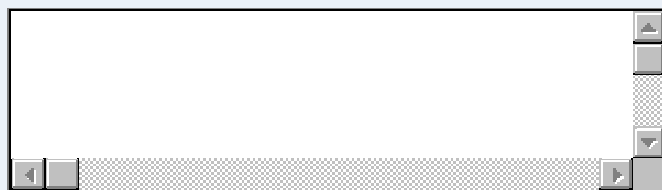
 Kotimainen kaunokirjallisuus Ulkomainen kaunokirjallisuus Tietokirjat Oppikirjat Lasten kaunokirjallisuus Lasten tietokirjat Sarjakuvat Jotain muuta, mitä?

14. Mikä e-aineiston hankkimisessa kirjastoihin on tuottanut eniten ongelmia?

500 merkkiä jäljellä

15. Koetteko e-kirjojen hankkimisen kirjastoihin vaikeaksi? Miksi?

500 merkkiä jäljellä

16. Löytyykö asiakkaiden joukosta kiinnostusta e-kirjojen lainaamiseen?

 Kyllä, kiinnostusta löytyy ja e-kirjoja lainataan hyvin. Lainausta esiintyy jonkin verran. E-kirjoja on tarjolla, mutta niitä lainataan vain vähän. E-kirjoja ei ole tarjolla, mutta kiinnostusta löytyy asiakkaiden joukosta. E-kirjoja ei ole tarjolla, eikä kukaan ole kysynytkään niiden perään.

17. Ovatko asiakkaat kiinnostuneet lukulaitteiden lainaamisesta kirjastossa?

- Kyllä, meiltä löytyy lukulaitteita ja niitä lainataan hyvin.
- Lainaus ei ole niin suosittua kuin luulimme.
- Meiltä ei löydy lukulaitteita, mutta kiinnostusta löytyy.
- Meiltä ei löydy lukulaitteita, eikä niitä ole kysyttykään.

18. Millaisena näette tulevaisuudessa e-kirjan merkityksen ja aseman kirjastoissa?

- Selkeänä: kirjastot ja e-kirjat kuuluvat luonnollisesti yhteen
- Tulevaisuuteen liittyy vielä kirjastojen ja e-kirjojen puolesta paljon mietittäviä asioita. Esimerkiksi
- En näe e-kirjoja tärkeinä kirjaston kokoelmassa
- E-kirjoille pitäisi keksiä toinen lainauskanava kuin kirjasto
- En osaa sanoa

19. Mahdollinen oma vastaus edelliseen kysymykseen.

500 merkkiä jäljellä

20. Luuletteko, että e-kirja syrjäyttää painetun kirjan?

- Kyllä
- Ehkä
- En tiedä
- Ei

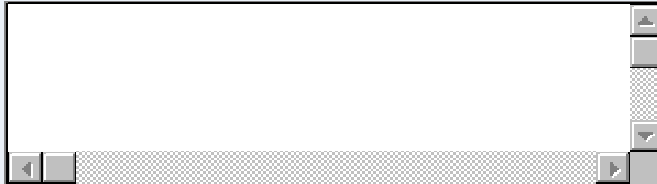
21. Mahdolliset perustelut edelliseen kysymykseen.

500 merkkiä jäljellä

22. Oletteko itse kokeilleet lukulaitteita tai e-kirjoja käytössä?

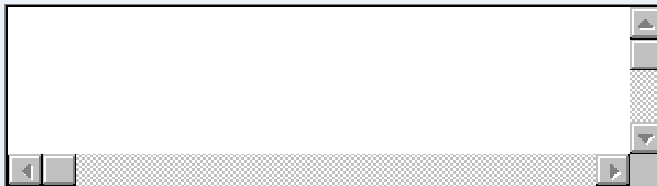
- Kyllä, luen e-kirjoja usein ja minulla on lukulaite/olen käyttänyt lukulaitetta useasti.
- Kyllä, mutta en lue vapaa-ajalla e-kirjoja, eikä minulla ole omaa lukulaitetta/lukulaitetta on vaikea kokeilla missään.
- Ei, lukulaitteita ja e-kirjoja on mielestäni vaikea saada käsiinsä.
- Ei, lukulaitteiden ja e-kirjojen käyttö ei tunnu mieluisalta.

23. Onko e-kirjojen ja lukulaitteiden käyttökokemukseen liittynyt ongelmia?

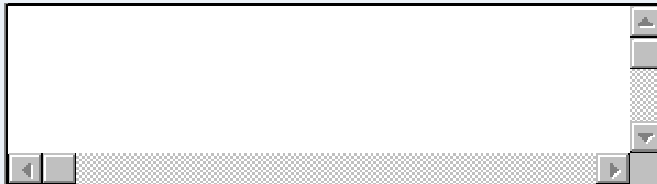
500 merkkiä jäljellä

24. Minkälaisia mahdollisuuksia näette tulevaisuudessa e-kirjojen ja lukulaitteiden käytössä?

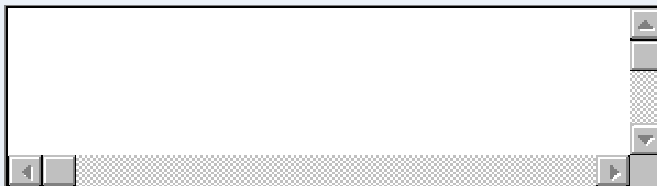
500 merkkiä jäljellä

25. Liittykö e-kirjoihin ja lukulaitteisiin mielestänne minkälaisia haasteita?

500 merkkiä jäljellä

26. Vapaa kommentointi liittyen aiheeseen.

500 merkkiä jäljellä